

ПРАВНИ ПРОЦЕДУРИ ЗА ЗАЩИТА НА ЖЕРТВИ НА ТРАФИК

РЪКОВОДСТВО ЗА СОЦИАЛНИ РАБОТНИЦИ

Проектът се финансира от
Програма „Превенция и борба с престъпността“
на Европейската комисия,
Генерална дирекция „Вътрешни работи“

Проектът се финансира от
Програма „Превенция и борба с престъпността“
на Европейската комисия,
Генерална дирекция „Вътрешни работи“

NETHERLANDS HELSINKI COMMITTEE

ПРАВНИ ПРОЦЕДУРИ ЗА ЗАЩИТА НА ЖЕРТВИ НА ТРАФИК

Ръководство за социални работници

Екип: Наташа Добрева, Мариян Вайерс, Надя Кожухарова

Ръководството се издава в рамките на проект „Подпомагане на правото на жертвите на трафик в България, Словакия и Румъния да получават правна помощ - подход, основан на правата на човека“ (НОМЕ/2011/ISEC/AG/4000002581), изпълняван от Фондация „Асоциация Анимус“ с главен апликант Холандски Хелзински комитет и партньори ADPARE („Асоциация за развитие на алтернативни практики за реинтеграция и образование“) – Румъния, „Лига за човешки права“ – Словакия и Асоциация „Pro Refugio“ – Румъния

Оформление Стефан Попов
Коректор Радка Бояджиева
Печат Найс АН ЕООД

София, 2015 г.

ISBN 978-619-90256-4-2

**ПРАВНИ ПРОЦЕДУРИ
ЗА ЗАЩИТА НА ЖЕРТВИ
НА ТРАФИК**

**РЪКОВОДСТВО
ЗА СОЦИАЛНИ РАБОТНИЦИ**

София, 2015 г.

Списък със съкращенията

ДАНС	Държавна агенция „Национална сигурност“
ДСП	Дирекция „Социално подпомагане“
ЕКПЧОС	Европейска конвенция за правата на човека и основните свободи
ЕС	Европейски съюз
ЕСПЧ	Европейски съд по правата на човека
ЗБТХ	Закон за борба с трафика на хора
МВР	Министерство на вътрешните работи
МОТ	Международна организация по труда/ILO – International Labour Organization
НКБТХ	Национална комисия за борба с трафика на хора
НМН	Национален механизъм за насочване и подпомагане на жертви на трафик
НК	Наказателен кодекс
НПК	Наказателно процесуален кодекс
НПО	Неправителствени организации
ООН	Организация на обединените нации
UN.GIFT	Глобална инициатива за борба с трафика на хора към ООН / United Nations Global Initiative to Fight Human Trafficking

СЪДЪРЖАНИЕ

Въведение	5
ПЪРВА ГЛАВА	
Какво представлява трафикът на хора	9
Трафикът като явление от световен мащаб	9
Търсене и предлагане	12
Протокол на ООН за трафика на хора	13
Дефиниция на трафика според българското законодателство	18
Трафик, проституция и каналджийство	20
ВТОРА ГЛАВА	
Международна правна рамка, регламентираща правата на жертвите на трафик	25
Декларация за правата на човека	25
Международни стандарти за защита на правата на жертви на трафик	28
ТРЕТА ГЛАВА	
Права на жертвите на трафик преди, по време и след наказателно производство според международното и европейското право	34
Право на закрила и подкрепа	34
Право на период за размисъл	37
Достъп до правна помощ	42
Право на информация	48
Право да не сътрудничат на властите	49
Право на безопасност и защита на личния живот	51
Право на защита на физическата неприкосновеност	53
Право на специална защита на свидетел	54
Право на обезщетение	59
Забрана за задържане на жертви на трафик	65
Забрана за наказателно преследване и осъждане	67
Разрешение за продължително пребиваване, разрешение за хуманитарен статут	69

Репатриране и гаранции против повторно въвличане	72
Гаранции против повторно въвличане	73
Оценка на риска	74
Деца	76
Правата на жертвите на трафик според българското законодателство	77
Организация на наказателния процес в България	85
Вторична виктимизация	92
Използвана литература	97

ВЪВЕДЕНИЕ

К.Т. е на 22 години. Настанена е в Кризисен център за жертви на насилие заедно с новородената си дъщеря. Детето не е признато от бащата Л., който доскоро се е вричал във вярност и любов към К. Той е зависим. В името на любовта и бъдещето на детето Л. е принуждавал К. да краде и да проституира. Самият той никога не е рискувал. Опитите ѝ да откаже са били наказвани с насилие и заплаха от раздяла. К. често била заключвана в квартирата им, личните ѝ документи са били отнети от Л. Когато бременността напредва и К. става негодна за „работа“, Л. я изоставя. К. е обвиняема по 8 дела за кражба. Съществува риск да получи ефективна присъда от най-малко 5 години затвор. Тя се срамува от постъпките си, смята, че всички я възприемат като престъпник. Изолира се и е много сдържана в общуването с хората. Необходимо е да ѝ бъде обяснено, че според законите в страната тя не е извършител, а жертва на престъпление. Съществуват всички индикации за експлоатация и трафик на хора. К. трябва да научи, че може да бъде закриляна от законите и има права. Има нужда и от активно и стабилно представителство в съда, което да защити интересите ѝ.

М.А. се завръща от Испания, където е принуждавана да проституира. Тя има тежка съдба. Произхожда от семейство с изключително тежко домашно насилие от страна на бащай. Не е пращана на училище. Продавана е за жена няколко пъти. Препродавана е в няколко държави като проститутка. Претърпяла е нечовешко насилие. В чужбина свидетелства на процес срещу сводника си и той е в затвора. В България обаче е неговият брат, който издирва М., за да отмъсти. М. има две деца. Едното е в институция, а другото е при семейството на бащата, който е в затвора заради сводничество. В България М. се укрива в Кризисен център. Спо-

ред всички специалисти съществува много висок риск за живота ѝ. Тя е тук, за да си вземе децата и да ги отведе със себе си в чужбина, където единствено може да се укрие. М. се нуждае от юридическа подкрепа, за да защити правата си на родител. Рискът за нея е много висок. Тя има нужда някой да гарантира правото ѝ да не разкрива самоличността си като жертва на трафик, както и правото ѝ на сигурност и неприкосновеност.

Т.И. е жертва на трафик в Македония. Успява да се спаси по чудо, като рискува живота си. Решава да сътрудничи на властите за разкриване на трафикантите. Мотивът ѝ е, че иска каналът за момичета през Македония да бъде преустановен. Следствените процедури се бавят с години. Разпитват я десетки пъти в досъдебното производство. Когато делото най-после влиза в съдебна зала, започват безкрайни отлагания заради невявяване на обвиняемите или техните адвокати. Всичко това Т. преживява много тежко. Всеки път тя изпада в криза, когато трябва да се изправи пред извършителите и да свидетелства. Т. има нужда от правен представител, който да защити правото ѝ на справедлив, ефективен и нетравмиращ процес, както и правото ѝ на щадящи средства за разпит и на хуманно отношение в съдебната зала.

В.П. е свидетел заедно с още две момичета в дело за трафик на хора. Преди това тя е живяла в институция. Няма близки и роднини, при които да отиде. До приключване на случая в съда е настанена в Приют за жертви на трафик. В. се нуждае от средства, с които да започне нов живот, да си намери работа, да наеме квартира. Тя е изкарвала значителни суми за своите трафиканти. В. има нужда от помощта на адвокат, за да участва в процеса не само като свидетел, а и като ищец. Тя не знае, че може да заведе иск за щетите, които е претърпяла. Би могла да получи немалка сума пари от извършителите като компенсация за престъплението, на което е жертва, ако има кой да ѝ осигури юридическа подкрепа и представителство.

И.М. се е пенсионирил наскоро, но все още е здрав и трябва да работи, защото пенсията му е малка и не може да издържа семейството си. Попада на обява за работа в селското стопанство в Чехия. Няма изисквания, освен да заплати такса от 300 евро на фирмата посредник. В Чехия се оказва експлоатиран с още 12 българи. Работи по 16 часа, живее при отворителни условия, месеци наред не получава заплащане, документите му се „съхра-

няват“ в офиса на фирмата. Здравето му се влошава и с помощта на дъщеря си той успява да се прибере. И. смята, че трябва да направи нещо, иска да сезира институциите, да потърси правата си. Според него е станал жертва на обикновена измама. Той има нужда от юридическа консултация, която да му помогне да разбере, че срещу него е извършена не просто измама, а тежко престъпление – трафик на хора. Така той ще може да предприеме адекватните правни стъпки в своя защита.

Това са само някои от случаите, по които работят кризисните центрове, консултативните центрове и приютите за трафик на хора в страната. За всички споменати по-горе жертви на трафик са осигурени необходимите социални услуги: настаняване, психологическо консултиране, социална работа. Това, което обикновено липсва, е правната помощ. Един от проблемите, наблюдавани в много страни, включително в България, е липсата на достъп до правно консултиране и правна помощ. Липсва адекватна система за насочване, която да гарантира, че жертвите от самото начало са информирани за правата си и за последващите съдебни процедури. Много малко юристи са обучени да работят с жертви на трафик. Държавно финансираната юридическа помощ е оскъдна и често пъти се изчерпва с формалното присъствие на адвокат по време на процеса. Дори и да съществуват механизми, чрез които жертвите могат да търсят компенсация за нанесените им вреди, подобни искове на практика рядко се отсъждат в полза на жертвата и още по-рядко се изпълняват. Разпоредбите, които защитават жертвите, не се използват ефективно и много от участниците в съдебната система, включително следователи, прокурори, съдии и адвокати, нямат необходимите познания за трафика на хора и неговите психологически, социални и здравни последици върху жертвите. В резултат от това жертвите срещат сериозни препятствия пред достъпа до правосъдие, а наказателното производство само води до повторна виктимизация. В същото време НПО не са достатъчно обучени да предоставят правно консултиране и имат ограничени средства, с които да заплащат за юридическа помощ или представителство.

Този наръчник запознава социалните работници, които работят с жертви на трафик, с българското и международното законодателство за защита на пострадалите. Той им дава основни позна-

ния за правата на жертвите на трафик и как те могат да бъдат защитени в България. Социалните работници ще могат да предоставят първоначална юридическа консултация и информация. Те ще могат да се ориентират по-добре във възможностите, които дава законодателството в процеса на реинтеграция на техните клиенти. Ще имат повече познания как да се застъпват за тях. Ще се почувстват по-компетентни и овластени да настояват за спазване на правата на своите клиенти пред институциите, органите на реда и магистратите. Правното консултиране трябва да се превърне във важна част от работата с жертвите на трафик. Правото на период за размисъл, правото да не сътрудничат на властите и да не бъдат наказателно преследвани, правото на компенсация, правото на щадящ и невиктимизиращ процес дават нови перспективи за възстановяване на жертвите на трафик и трябва да бъдат максимално използвани в практиката.

1. КАКВО ПРЕДСТАВЛЯВА ТРАФИКЪТ НА ХОРА

ТРАФИКЪТ КАТО ЯВЛЕНИЕ ОТ СВЕТОВЕН МАЩАБ

Трафикът на хора представлява търговия с хора с цел модерно робство – експлоатация, принудителен труд, ограничаване на личната свобода, както и всички други действия, които са част от процеса на трафик (например набиране на жертви, транспортиране, укриване, задържане и др.). Експлоатацията винаги започва и се поддържа чрез употребата на сила, заплахи, измама, злоупотреба с власт или с положение на зависимост. В случаите на принуда и измама (първоначалното) съгласие на жертвата не е от значение. Трафикът и експлоатацията на деца винаги са престъпление, дори когато елементите на заплаха, принуда, злоупотреба с власт и др. не са налице. Трафикът на хора цели печалба (или някаква друга изгода) чрез експлоатирането на жертвата.

Съществуват следните видове трафик на хора:

- **сексуална експлоатация**, например принудителна проституция и други форми на принудителни сексуални дейности;
- **трудова експлоатация**, например в сферата на земеделието и строителството;
- **принудителен труд в домакинството**;
- **принудителна просия**;
- **принуда за извършване на престъпления**, например кражби, джебчийство;
- **принудителни бракове**;
- **трафик на човешки органи**.

Трафикът на хора е сериозно нарушение на правата на човека. На жертвите на трафик са отнети свободата на движение и свободата на избор; т.е. те не могат да контролират собствения си живот. Трафикът, познат още като „модерно робство“, поставя жертвите в позицията на роби, собственост на хората, които са ги купили. В повечето случаи, но не задължително, трафикът на хора е част от организирани престъпни канали. Също така е вид престъпна дейност, която се влияе от търсенето и предлагането на пазара. Трафикът на хора се смята за една от трите най-печеливши престъпни дейности наред с контрабандата на наркотици и на оръжие. Изчислено е, че годишните приходи от трафик и контрабанда достигат до няколкостотин милиарда щатски долара. Трафикът се приема като високодоходоносна престъпна дейност с нисък риск за извършителите. Създаването и поддържането на бизнес, свързан с трафик на хора, изисква минимални средства, а печалбите са огромни. Не на последно място, според статистическите данни, много малко трафиканти са ефективно осъдени на (дълго) лишаване от свобода и имуществото, придобито чрез криминална дейност, рядко бива иззето като наказателна мярка.

Според данни на Международната организация по труда (ILO, MOT)¹ световната годишна печалба от трафик достига 31,6 млрд. щатски долара:

- 15,5 млрд. щатски долара (49%) – в индустриализираните страни;
- 9,7 млрд. щатски долара (30,6%) – в Азия и Океания;
- 1,3 млрд. щатски долара (4,1%) – в Централна и Южна Америка;
- 1,6 млрд. щатски долара (5%) – в Субсахарска/Тропическа Африка;
- 1,5 млрд. щатски долара (4,7%) – в Близкия изток и Северна Африка.

Трафикът на хора е глобално явление, което засяга всички държави в света – страни в политически и икономически преход, слабо развити и развиващи се държави, страни във военна или следвоенна ситуация, като всички те са страни на произход и транзит за трафик на хора. Икономически развитите държави са

¹ Patrick Besler, *Forced Labour and Human Trafficking: Estimating the Profits*, working paper. Geneva, International Labour Office, 2005.

в ролята на страни на дестинация. По данни на Службата по наркотиците и престъпността към ООН в 161 страни са идентифицирани случаи на трафик на хора, като броят на посочените страни на произход е 127, а страните на дестинация са 137¹.

Международната организация по труда² изчислява, че във всеки момент в света има около 2,5 милиона души, които са жертви на трафик с цел сексуална или трудова експлоатация. Международната организация по труда предоставя и следните данни:

- 1,4 милиона (56%) – в Азия и Океания;
- 270 000 (10,8%) – в индустриализирани страни;
- 250 000 (10%) – в Централна и Южна Америка;
- 230 000 (9,2%) – в Близкия изток и Северна Африка;
- 200 000 (8%) – в страни в период на преход;
- 130 000 (5,2%) – в Субсахарска/Тропическа Африка.

Въпреки че определени групи са по-уязвими, всеки човек може да стане жертва на трафик – мъж или жена, момче или момиче, независимо от своя произход, възраст, националност, образование, социален статут или друга характеристика. Същото се отнася и за трафикантите – най-различни мъже и жени имат роля във веригата на трафика от набиране на жертвите до експлоатацията им. Трафикантите често са част от организирани престъпни групи, но в много случаи е възможно и роднини, приятели или познати на жертвите да имат функция във веригата на трафикиране. От друга страна, жертвите може да бъдат наети и експлоатирани на работа от непознат, когото жертвата е срещнала в процеса на търсене на работа, обучение в друга страна или град, сключване на брак и др. Трафикът на хора често функционира като „семеен бизнес“, в който всеки член на семейството има своя роля.

Според данни от UN.GIFT³:

- Жертвите на трафик обикновено са на възраст между 18 и 24 години.
- Изчислено е, че над 1,2 милиона деца биват трафикирани всяка година.

1 United Nations Office on Drugs and Crime, Trafficking in Persons: Global Patterns. Vienna, 2006.

2 International Labour Organization, Forced Labour Statistics Factsheet, 2007.

3 UN.GIFT, Human Trafficking – The Facts.

- 95% от жертвите на трафик са подложени на физическо или сексуално насилие по време на процеса на трафик.¹
- 43% от жертвите са принудени да извършват сексуална работа, 98% от тях са жени и момичета.²
- 32% от жертвите са подложени на други форми на трудова експлоатация, 56% от тях са жени и момичета.³

Трафиканти на хора в света⁴:

- В 52% от случаите набирането на жертви е извършено от мъже, в 42% – от жени и в 6% – съвместно от мъже и жени.
- В 54% от случаите жертвите са набрани чрез непознат, а 46% – с помощта на познат на жертвата.
- По-голямата част от заподозрените за трафик на хора са граждани на държавата, в която се осъществява процесът и експлоатацията.

ТЪРСЕНЕ И ПРЕДЛАГАНЕ

Трафикът на хора се реализира на принципа на търсенето и предлагането. От гледна точка на предлагането – неравенството, безработицата, бедността, социалното изключване, войните, политическата нестабилност, домашното насилие и дискриминацията са сред причините, които карат хората да търсят работа, възможност за обучение или нов живот в друг град или държава, за да оцелеят. От гледна точка на търсенето – трафикът на хора е подхранван от нуждата в развитите и богати страни от евтини продукти и евтин, нискоквалифициран и лесно достъпен труд. Рестриктивните миграционни политики и липсата на защита на трудовите права за жените и мъжете мигранти поставят хората, търсещи по-добър живот в чужбина, в още по-уязвима позиция. Не е маловажно, че множеството военни конфликти и международни мироопазващи мисии, от една страна, пораждаят търсене на секс услуги там, където са позиционирани военни части, а от друга страна, довеждат до липсата на институции за закрила и колапс на държавите в конфликтните зони. Последното обслуж-

1 London School of Hygiene & Tropical Medicine, Stolen smiles: a summary report on the physical and psychological health consequences of women and adolescents trafficked in Europe, London, 2006.

2 International Labour Organization, Forced Labour Statistics Factsheet, 2007.

3 Пак там.

4 UN.GIFT, Human Trafficking – The Facts.

ва безпрепятственото увеличаване на всякакви престъпни дейности, включително трафик на хора. Организираните престъпни групи имат огромни финансови ползи от създаването на мост между търсенето и предлагането.

Различните причини за трафикиране могат да бъдат разделени на фактори, които привличат хората да търсят възможности за по-добър живот в чужбина, и фактори в техните държави, които ги принуждават да заминават. Те съвпадат с факторите, които водят до миграция.

Принудителни фактори	Притегателни фактори
<ul style="list-style-type: none"> • Цялостната ситуация в страната на произход • Дискриминация на пазара на труда • Социални фактори • Насилие срещу жени, патриархална култура, традиционни ограничения, свързани с полов признак или със семейството, или ограничени възможности за самостоятелен и независим живот на жените и момичетата • Присъствие на военни части в региона • Природни катастрофи • Желание за по-добър живот или за живот без насилие 	<ul style="list-style-type: none"> • Привлекателни офerti за работа • По-добри условия за живот в по-развитите страни • Достъп до възможности за работа • Възможност за свободно развитие на жените

ПРОТОКОЛ НА ООН ЗА ТРАФИКА НА ХОРА

1. Какво е Протоколът на ООН за трафика на хора или Протоколът от Палермо?

Протоколът на ООН за трафика на хора (известен като Протоколът от Палермо) е международен договор, създаден чрез преговори между над 100 правителства. Той е един от трите протокола, придружаващи Конвенцията на ООН **срещу транснационалната организирана престъпност**. Конвенцията и Протоколът от Палермо са приети от ООН през ноември 2000 г. Те са създадени основно за да подпомагат международното сътрудничество между държавите и да гарантират, че във всички държави има адекватни закони, които се занимават с престъплението трафик на хора. Протоколът от Палермо има три части: самият Протокол, относими разпоредби на Конвенцията и тълкувателни бележки (travaux preparatoires), които поясняват някои от разпоредбите на Протокола (Пълният текст на Конвенцията и на Протокола от Палермо може да се намери на интернет страницата на Националната комисия за борба с трафика на хора.)

2. Българското правителство подписало ли е Протокола и ако е така, какво означава това?

След като правителствата подписват Протокола (което изисква да са подписали самата Конвенция), те трябва да го ратифицират. Всички държави, членки на Европейския съюз, са ратифицирали Протокола. След като ги ратифицират, правителствата са длъжни да пресъздадат съдържанието на Протокола и Конвенцията в своето вътрешно законодателство.

3. Защо Протоколът е важен?

Протоколът е първият международен инструмент, който се занимава с трафика на хора във всички сектори, и първият инструмент, който съдържа международно договорена и правно обвързваща дефиниция на трафика. Той съдържа разпоредби относно криминализирането на трафика на хора и международното сътрудничество, както и разпоредби относно превенцията и защитата на пострадалите (повечето от тази група разпоредби не са задължителни). Протоколът, обаче, не е договор за правата на човека. Той е политически компромис, разработен в контекста на престъпление и контрол на границите. Той не говори за трудови или бежански права или права в секс индустрията, но

включва клауза, гарантираща, че правата на човека няма да бъдат негативно повлияни от Протокола.

4. Дефиниция на трафик

Дефиницията в чл. 3 от Протокола се състои от три различни, но взаимно свързани елемента:

- **определени действия** – набиране, транспортиране, прехвърляне, укриване или приемане на лица;
- **средствата, чрез които тези действия са извършени** – заплаха или използване на принуда или други форми на сила, отвлечане, измама, заблуждение, злоупотреба с власт или състояние на зависимост, даване или получаване на пари или облаги, за да се постигне съгласието на лице, имащо контрол върху друго лице;
- **целта на експлоатацията** – експлоатацията включва, като минимум, експлоатация в проституцията на друго или други форми на сексуална експлоатация, принудителен труд или услуги, робство или практики, подобни на робство, принудително подчинение или отнемане на органи.

В случаи с пълнолетни хора всичките три елемента трябва да са включени, за да е налице трафик. В случаи с непълнолетни (под 18 г.), обаче, употребата на което и да е от принудителните или заблуждаващите средства, изброени в Протокола, не се изисква. Всяко набиране и т.н. на дете с цел експлоатация се смята за „трафик“.

5. Разбиране на дефиницията

„Измама или въвеждане в заблуждение“

Това може да се отнася до естеството на работата или услугите (напр. ако на лицето е обещана работа като домашна помощничка, но е принудено да работи в проституция), но може също да се отнася до условията на работа (напр. ако на лицето са обещани разрешително за работа, подходящо заплащане и добри работни условия, но в действителност не му се плаща никаква или част от обещаната надница, принудено е да работи изключително дълги часове, отнети са документите му за самоличност и/или е заключено в мястото на работа). Трябва да се има предвид, че първоначалното набиране може да е доброволно, а насилствените методи да се задържи лицето в ситуацията на експлоатация да се появят на по-късен етап.

„Злоупотреба със състояние на зависимост“

Според тълкувателните бележки в Протокола „злоупотреба със състояние на зависимост“ се отнася до *„всяка ситуация, в която въвлеченото лице няма реална и приемлива алтернатива, освен да се подчини на злоупотребата“*. Това може да включва ситуации, когато жертвата не говори местния език, личните й документи са взети, няма възможност да се свърже с приятели, семейство или външния свят.

„Принудителен труд или услуги, робство или подобни практики, принудително подчинение“

Тези понятия нямат дефиниции в Протокола от Палермо, а в други международни договори и конвенции. Според конвенциите на Международната организация по труда принудителен труд е *„всяка работа или услуга, изисквана от което и да е лице под заплахата от наказание и за която това лице не е кандидатствало доброволно“*. Условието на принудителен труд включват употреба на физическо или сексуално насилие, заплахи за насилие, отношения на задлъжнялост, удържане на надници или неплащане изобщо, ограничение на придвижването, задържане на паспорт и заплаха за предаване на властите.

„Практики, подобни на робство“ включват уреден брак и отношение на задлъжнялост. Отношение на задлъжнялост настъпва, когато например от трафикираното лице се изисква да върне голяма сума пари за разходите за транспорт, като в същото време дългът продължава да расте поради прекомерно високи лихви и безкрайни и постоянно увеличаващи се разходи за настаняване, превоз, дрехи, храна и т.н. – което прави изплащането на дълга практически невъзможно.

„Принудително подчинение“ се отнася до условия на работа, които лицето не може да промени или от които не може да избяга. Според Европейския съд по правата на човека (Страсбург) принудителното подчинение може да се определи като *„задължение да се предоставят услуги, което е наложено с употреба на сила и трябва да се свързва с идеята за робство“* (Силиадин с/у Франция, жалба 73316/01, решение от 26.07.2005 г.).

„Експлоатация в проституция на друго или други форми на сексуална експлоатация“

Протоколът от Палермо прави ясна разлика между трафик и проституция. Според него *„експлоатация в проституция“* пре-

раства в „трафик“ само когато е използвана принуда или заблуждение и когато има елемент на склоняване, транспортиране и т.н. В Протокола нарочно няма дефиниция на „експлоатация в проституция на другого“ и „сексуална експлоатация“, за да могат всички държави – независимо дали са легализирали или криминализирали проституцията – да го ратифицират. Обстоятелството дали едно лице преди се е занимавало с проституция (или домакинска работа или друг вид работа) е без значение, ако всички останали елементи са налице – едно от определените действия, използване на едно от принудителните или заблуждаващи средства и целта на експлоатация.

6. Какво е значението на съгласието?

Съгласието на трафикираното лице с възнамеряваната експлоатация е ирелевантно (без значение), щом е използвано някое от средствата, изброени в дефиницията. В този смисъл едно лице може да се съгласи да замине в друга държава, да работи домакинска работа или в проституция, но това не означава, че то се съгласява да работи принудителен труд или при условия, подобни на робство, следователно не се изключва това лице да е жертва на трафик.

7. Какво е положението на децата?

Конвенцията на ООН за Правата на детето и Конвенцията на МОТ за най-лошите форми на детски труд посочват специфични видове експлоатация на деца. Включването на деца под 14 години (15 – в развитите страни) в каквато и да е форма на труд на пълен работен ден или на деца под 18 години в тежки и опасни дейности, като миньорство, мореплаване или секс работа, винаги е експлоатация.

8. Протоколът изисква ли елемент на трансгранична дейност или участие на организирана престъпност?

Дефиницията на Протокола не изисква пресичането на граница като част от престъплението. Според Конвенцията срещу трансграничната организирана престъпност националното право трябва да предвиди някои от престъпленията (включително трафик) *„независимо от международното естество или участие на организирана престъпна група“*.

9. Каква е връзката между трафик и каналджийство според Протокола?

Протоколът прави ясна разлика между трафик на хора и каналджийство. Каналджийство е нарушение на вътрешните закони, които защитават държавата, като регулират кой може да пресича границата ѝ и как, докато трафик основно засяга защита на хората срещу нарушения на човешки права и може да се случи със или без пресичане на граници.

ДЕФИНИЦИЯ НА ТРАФИКА СПОРЕД БЪЛГАРСКОТО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО

Дефиницията на престъплението трафик на хора според българското законодателство се съдържа в Закона за борба с трафика на хора и Наказателния кодекс.

Според Закона за борба с трафика на хора *„трафик на хора“ е набирането, транспортирането, прехвърлянето, укриването или приемането на хора, независимо от изразената от тях воля, когато се извършва с цел експлоатация“*, а *„експлоатация“ е противозаконно използване на хора за разврат, за отнемане на телесен орган, тъкан, клетка или телесна течност от пострадалия, за осъществяване на принудителен труд, за просяка или за държане в принудително подчинение, за поставяне в робство или в положение, сходно с робството“*.

Според разпоредбата на чл.159а, ал.1 от Наказателния кодекс: *„Който набира, транспортира, укрива или приема отделни лица или групи от хора с цел да бъдат използвани за развратни действия, за принудителен труд или за просяка, за отнемане на телесен орган, тъкан, клетка или телесна течност или за да бъдат държани в принудително подчинение независимо от съгласието им, се наказва.“*

Според тази разпоредба трафикантът може да бъде наказан дори и да не е използвал специалните методи – принуда, заблуждение и т.н., които са изброени в следващата алинея като специални елементи на престъплението, водещи до по-тежко наказание. Според чл.159а, ал.1 трафикантът носи наказателна отговорност дори в случаите, когато жертвата е била наясно с

дейностите, в които ще бъде въввлечена, и е дала съгласието си – което често се случва на практика.

Специалните методи се съдържат в чл.159а, ал.2:

„Когато деянието по ал. 1 е извършено:

1. *спрямо лице, ненавършило осемнадесет години;*
2. *чрез използване на принуда или чрез въвеждане на лицето в заблуждение;*
3. *чрез отвлечане или противозаконно лишаване от свобода;*
4. *чрез използване на състояние на зависимост;*
5. *чрез злоупотреба с власт;*
6. *чрез обещаване, даване или получаване на облаги;*
7. *от длъжностно лице при или по повод изпълнение на службата му“.*

Тази разпоредба изброява по-тежки форми на трафик, за които наказанието е лишаване от свобода за по-дълъг период, както и по-висока глоба. Според чл. 159б на Наказателния кодекс трансграничният трафик също е престъпление: „Който набира, транспортира, укрива или приема отделни лица или групи от хора и ги преведе през границата на страната с целта по чл. 159а, ал. 1, се наказва с лишаване от свобода от три до дванадесет години и глоба от десет хиляди до двадесет хиляди лева.“

Как да сме сигурни дали едно лице е жертва на трафик?

За да се определи дали едно лице е жертва на трафик, трябва са на лице едновременно и трите основни елемента на престъплението:

1. **действия** – набиране, транспортиране, прехвърляне, укриване или приемане на лица;
2. **средства** – принуда, измама, заплаха, използване на сила или власт, отвлечане, заблуждение, злоупотреба със зависимост и др.;
3. **цел, свързана с експлоатация** – в проституцията или други форми на сексуална експлоатация, принудителен труд или услуги, робство или практики, подобни на робство, принудително подчинение или отнемане на органи.

Съгласието е невалидно, ако са използвани принуда или измама.

В случаи с деца не е необходимо да е налице елементът принуда. Не е необходимо пресичане на граница, за да се квалифицира престъплението като трафик.

Трафикът покрива всички цели, за които може да бъдат трафикирани хора – трудова и сексуална експлоатация, джебчийство, просия, отнемане на органи, продажба на бебета и др.

ТРАФИК, ПРОСТИТУЦИЯ И КАНАЛДЖИЙСТВО

Важно е да се прави разлика между трафик на хора и каналджийство, както и между трафик на хора и проституция, в това число и доброволна проституция. Трябва да се отбележи, че нещо, което започва като каналджийство или доброволна проституция, може да се превърне в трафик, ако хората впоследствие биват подложени на експлоатация, принудителен труд или робски условия.

Трафик на хора	Каналджийство
Целта е да се направи печалба чрез експлоатация на жертвата.	Целта е незаконно да се прехвърли лице през границата.
Може да се случи зад граница, както и в страната, без да се преминава граница.	Винаги включва преминаване на националните граници.
Жертвата не е дала съгласието си да бъде експлоатирана: нейното подчинение и участие в експлоатацията е осигурено посредством употребата на заплахи, сила, измама и т.н.	Извършва се винаги със съгласието на лицето.
Жертвите на трафик нямат право на свободно движение, нямат право да напуснат работата си или да взимат решения за себе си.	Когато пристигнат до избраната дестинация, нелегалните мигранти могат да отидат където пожелаят, т.е. те не остават свързани с каналджията. * Все пак трябва да помним, че нелегалните мигранти са високорискова група по отношение на трафик на хора както по време на нелегалното им прехвърляне, когато са силно зависими от каналджията, така и когато достигнат желаната дестинация, тъй като са принудени да осигуряват съществуването си на черния трудов пазар заради нелегалния си статус и не разполагат с никаква защита.

Трафик на хора	Доброволна проституция
Жертвите не са свободни да вземат решение относно живота и работата си, тъй като са напълно контролирани от човека, който ги е купил.	Хората, които доброволно проституират, са в състояние да вземат решения, засягащи живота и работата им.
Някои жертви на трафик са принуждавани да проституират против волята си, други са проституирали преди или се знае, че биха проституирали, но са подложени на робски условия на труд.	Доброволната проституция, въпреки че може да е резултат от неблагоприятни лични обстоятелства или липса на други възможности, е свободен избор на лицето.
Жертвите на трафик не са свободни да се движат където поискат или да престанат да проституират, ако пожелаят.	Доброволно проституиращите могат да се движат където поискат и да спрат да проституират, ако пожелаят.
Сексуалната експлоатация е една от многото форми на трафика на хора.	Може, но не е задължително да доведе до различни форми на насилие и експлоатация. * Доброволно проституиращите може да станат жертви на трафик, т.е. да бъдат експлоатирани сексуално като всеки друг, когато условията им на работа се превърнат в експлоатация, когато не са свободни да спрат да проституират и загубят контрола си по отношение на решенията и живота.

В България

В Наказателния кодекс е криминализирано деянието „трафик на хора“ като отделно престъпление. То има прилики с други деяния, които макар да не са „трафик“, също са криминализирани и са престъпления:

Разлика с каналджийство	Чл. 280. (1) Който преведе през границата на страната отделни лица или групи от хора без разрешение на надлежните органи на властта или макар с разрешение, но не през определените за това места, се наказва с лишаване от свобода от една до шест години и глоба от петстотин до хиляда лева.
Разлика с незаконна трансплантация на органи	Чл. 349а. (1) Който наруши правила, установени за вземане и предоставяне на човешки органи или тъкани за трансплантация, се наказва с лишаване от свобода от една до три години.
Разлика с продажба на дете от майка му	Чл. 182б. (1) Лице от женски пол, което даде съгласие за продажбата на детето си у нас или в чужбина, се наказва с лишаване от свобода от една до шест години и глоба от пет хиляди до петнадесет хиляди лева. (2) Наказанието по ал. 1 се налага и на бременна жена, която дава съгласие за продажбата на детето си преди раждането му.
Забрана за детска проституция	Чл. 154а. Който, като даде или обещае облага, извърши блудствени действия или съвкупление с непълнолетно лице, което се занимава с проституция, се наказва с лишаване от свобода до три години.

Необходимо е да се прави ясна разлика между трафик на хора и [експлоатация в] проституция. Под „проституция“ и съответно „експлоатация в проституция“ следва да се има предвид ситуация, в която лицето доброволно е избрало да придобива приходи чрез предоставяне на сексуални услуги срещу заплащане, но друго лице определя условията на работа и получава парите, давани от клиентите. В този смисъл едно лице може да се съгласи да замине в друга държава, да работи домакинска работа или в

проституция, но това не означава, че то се съгласява да работи при условия, подобни на робство (напр. по 12 часа на ден, срещу мизерно заплащане, при нечовешки битови условия и т.н.), следователно не се изключва това лице да е жертва на трафик. „Експлоатация в проституция“ прераства в „трафик“, когато са използвани принуда или заблуждение и когато има елемент на склоняване, транспортиране и т.н. Обстоятелството дали едно лице преди се е занимавало с проституция (или домакинска работа или друг вид работа) е без значение, за да възникне „трафик“, ако всички останали елементи са налице – едно от определените действия, използване на едно от принудителните или заблуждаващите средства и целта на експлоатация. Съгласието на трафикираното лице с възнамеряваната експлоатация е ирелевантно (без значение) щом някое от средствата, изброени в дефиницията, е използвано.

Често жертвите на трафик знаят, че ще проституират. Въпреки това те се различават от останалите (легално) проституиращи в няколко аспекта:

- **Действия**

За разлика от проституиращите жертвите на трафик са транспортирани, укривани и затваряни. Те губят свободата си на движение и са контролирани от трафиканта.

- **Средства**

За разлика от проституиращите жертвите на трафик нямат възможност да избират клиентите си, по колко клиенти на ден могат да обслужват, колко дълъг да бъде работният им ден, какви практики да използват. Използват се заплахи, физическо и емоционално насилие, за да бъдат жертвите държани в подчинение. Дори и да знаят, че ще проституират, жертвите са измамани за условията на работа. За разлика от легално проституиращите жертвите на трафик нямат възможност да спрат по свое желание да проституират, а остават поробени от трафикантите.

- **Експлоатация**

За разлика от проституиращите жертвите на трафик са принудени да предават спечелените средства на трафиканта. Трафикантът печели от експлоатацията и прекомерното натоварване на жертвите.

Много често трафикът на хора, особено трафикът с цел сексуална експлоатация, може да бъде объркан с проституция. Това се случва често в страни като България, в които проституцията не е регулирана в законодателството и до голяма степен е подчинена на организираната престъпност, като проституиращите търпят насилие. Трафикът на хора съществува както в държави, в които проституцията е легална професия, така и в държави, в които е криминализирана. Съществуват три законодателни подхода към проституцията:

- 1) **прохибиционистки**, който криминализира всички участници, включително и проституиращите лица;
- 2) **аболиционистки**, който криминализира само представителите на третата страна (сводници, собственици на публични домове, а в някои случаи и клиентите), но не и самите проституиращи;
- 3) **регулационен**, който регулира секс индустрията чрез специализирани закони за проституцията (често те включват задължителна регистрация, медицински прегледи за проституиращите) или чрез граждански и трудовоправни закони.

В България няма изрична регулация на проституцията (легализираща или криминализираща). От една страна, се предвижда местен данък за професията „компаньонка“. От друга страна, се наказва като престъпление придобиването на доходи по неморален начин (чл. 329 от НК).

Според политиките на някои държави мерките, включително и законодателните, срещу проституцията (ограничаване, забрана) оказват влияние за намаляване и за превенция на трафика на хора. Погрешно е двете явления да се смесват и трафикът на хора да се ограничава до сексуалната експлоатация, като така се пренебрегва трафикът с цел трудова експлоатация, продажба на органи и бебета, както и трафикът с цел джебчийство и просия. Смесването на двете явления е пречка да се създават механизми, които да регулират проституцията и да намаляват насилието в нея. Това също оказва влияние и върху нагласите към жертвите, към които се прилага пренебрежително и морализаторско отношение, защото се възприемат единствено като проституиращи, а не като жертви на насилие и експлоатация.

МЕЖДУНАРОДНА ПРАВНА РАМКА, РЕГЛАМЕНТИРАЩА ПРАВАТА НА ЖЕРТВИТЕ НА ТРАФИК

ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА

Правата на човека са изредени и развити във Всеобщата декларация за правата на човека (1948 г.) като отговор на жестокостите през Втората световна война. Тя е универсален документ – тя е подписана от държави от цял свят. Декларацията изброява фундаментални граждански, политически, икономически, социални и културни права, които всички човешки същества трябва да упражняват, за първи път в човешката история. Правата, посочени във Всеобщата декларация, впоследствие се разделят на категории (граждански, социални и т.н.) и се включват по-детайлно в отделни международни договори. Най-важните права, които защитават тези международни договори, са:

- право на живот;
- право да не бъдеш изтезаван и подлаган на нечовешко и унижително отношение;
- правото на свобода и сигурност, което включва защита срещу незаконен арест и задържане;
- право да не бъдеш държан в робство, подчинение и принудителен труд;
- право на справедлив съдебен процес;
- право на защита на личния и семейния живот;

- право на свободен избор на професия и на благоприятни условия на труд;
- право свободно да встъпиш в брак;
- право на обезщетение;
- право на убежище и хуманитарен статут.

В допълнение към универсалните договори за защита правата на човека, приемани от Организацията на обединените нации и подписвани от държави от цял свят, съществуват и регионални договори, приемани от Съвета на Европа и от Европейския съюз и подписвани само от държавите членки на тези регионални организации. Регионалните договори имат важна роля за допълването и подсилването на международната система за защита на правата на човека.

В контекста на тази система престъплението трафик на хора се разглежда по два начина. От една страна са перспективата на извършителя и стремежът за разкриването, залавянето и наказването му. От друга страна са перспективата на пострадалия и стремежът за обгрижването, защитата и обезщетяването му. Именно втората страна е подходът към трафика на хора, основан на правата на човека.

Преди да бъдат въведени в българския Наказателен кодекс (2002 г.) понятията *трафик на хора*, *принудителен труд*, *подчинение* и *робство* са изброени и тълкувани в международното право, т.е. в универсалните и регионалните международни договори. Различните нарушения на основни човешки права, които се случват по време на процеса на трафикиране, са отразени в множество международни конвенции и европейски директиви, приемани от средата на XX век и до днес. На постоянното объркване какво точно значи терминът трафик на хора е сложен край през 2000 г., когато е постигнато международно съгласие за неговата дефиниция – тя се съдържа в т.нар. Протокол от Палермо към Конвенцията на ООН срещу международната организирана престъпност. Универсалните конвенции на ООН слагат акцент върху разкриването на престъплението и това как правителствата си сътрудничат за залавянето на престъпниците. Регионалните европейски конвенции, от друга страна, са по-ориентирани към интересите на пострадалите и към защитата на основните човешки права. Например конвенциите на Съве-

та на Европа за защита правата на човека (1950 г.) и за борба с трафика на хора (2005 г.) изрично идентифицират трафика на хора като „нарушение на човешки права“ и се прилагат включително и за вътрешен трафик. Директивите на Европейския съюз са най-детайлни. Те са част от българското право и българската прокуратура и съд са длъжни да ги прилагат директно дори когато националните ни закони им противоречат. С присъединяването към Европейския съюз България доброволно се отказва от част от суверенитета си, като се съгласи да изпълнява и прилага „законодателството“ на Европейския съюз с предимство пред българското право.

Някои от международните договори за защита на правата на човека предвиждат създаването на специален орган, който да контролира как държавите ще изпълняват и прилагат тези договори. Например Конвенцията на Съвета на Европа за защита правата на човека (ЕСПЧ) предвижда създаването на Европейския съд в Страсбург за правата на човека. Всяко лице може да подаде индивидуална жалба до този съд. Оплакванията трябва да бъдат от действията или бездействията на полицейски, прокурорски или съдебни органи, а не от престъпните деяния на самия трафикант.

Пострадалите от трафик на хора могат да подават оплаквания до ЕСПЧ за нарушение на всяко от изброените по-горе права. Например те могат да твърдят за нарушение на Конвенцията например това, че полицейските органи не са ги идентифицирали като жертва на трафик; че прокуратурата не е събрала всички възможни доказателства и не е изследвала възможните версии за престъплението, или че е унищожила съществени доказателства, или че не е повдигнала обвинение срещу всички участници в организираната престъпна група, или че се въздържа да обвини в по-тежко наказуемо престъпление; че съдът протака делото прекалено продължително, че е допуснал грешки при воденето на процеса (процесуални нарушения), довели до връщане на по-долна инстанция и повторно разглеждане, съответно повторен разпит на пострадалия, че е отхвърлил гражданския иск за обезщетение и т.н.

МЕЖДУНАРОДНИ СТАНДАРТИ ЗА ЗАЩИТА НА ПРАВАТА НА ЖЕРТВИ НА ТРАФИК

По-долу са представени основните задължения на държавите според международното право за борба с трафика на хора. За всяко задължение е даден пакет от стандарти, които държавите трябва да посрещнат. Можете да използвате тези стандарти като индикатори, за да определите дали правителството спазва своите международноправни задължения.

Задълженията на държавите и стандартите са определени в редица международни актове, основните от които са:

- Протокол за предотвратяване, противодействие и наказване на трафика на хора, особено жени и деца, допълващ Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност (т.нар. Протокол от Палермо), ратифициран със закон, приет от 38-ото Народно събрание на 12.04.2001 г.;
- Конвенция на Съвета на Европа за борба с трафика на хора, ратифицирана със закон, приет от 40-ото НС на 7.03.2007 г.;
- Директива 2011/36/ЕС на Европейския парламент и на Съвета на Европа относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защита на жертвите от него.

1. Задължение активно да идентифицират жертви на трафик

Държавите имат задължение надлежно да идентифицират жертви на трафик, тъй като неспазването на това задължение е вероятно да доведе до неспазване на правата на засегнатите лица, като възпрепятства достъпа им до програми за закрила и реинтеграция.

Стандарти

- Да се предвидят указания и процедури за съответните органи и служители, които да осигурят бързото и точно идентифициране на трафикирано лице.
- Съответните държавни служители да се обучават на процедури за правилно идентифициране.
- Правоприлагащите органи да работят съвместно с НПО, за да улеснят идентифицирането и подкрепата на трафикирани лица.
- Мигранти и други групи, уязвими към трафик, да получават информация как и къде да търсят подкрепа при необходимост.

2. Задължение да подкрепят и защитават жертви на трафик, включително в качеството им на свидетели

Основата на това задължение е ангажиментът на държавите да осигурят ефективни средства за защита в случаи на нарушения на права на човека. Повечето разпоредби относно подкрепа и защита на трафикирани лица в Протокола от Палермо не са задължителни. Стандарти, обаче, могат да се извлекат от различни международни договори за правата на човека. Препоръчителните принципи и насоки за правата на човека и трафика на хора на Комисариата на ООН за Права на човека (2002 г.) съдържат обширен диапазон от препоръки за защита и подкрепа, сред които е да се гарантира, че трафикираните лица са предпазени от повторна експлоатация и вреди и имат достъп до адекватни физически и психологически грижи, „които не трябва да бъдат в зависимост от желанието на жертвата да сътрудничи в правни процедури“. Фактът, че всички трафикирани лица независимо от тяхното желание или възможност да сътрудничат на властите за разкриване на престъплението трябва да имат достъп до помощ и подкрепа, наскоро беше потвърден от Комитета за елиминирание на дискриминация спрямо жени в Становище относно Холандия:

Комитетът също така изразява отново своята загриженост, че жертви на трафик, които не сътрудничат на полицията в разследването и обвинението на трафикантите, са изключени от защитата на т.нар. Б-9 наредба. Комитетът счита, че с налагането на това изискване правителството на Холандия сериозно препречва възможността да достигне и подкрепи жертви на трафик с адекватна помощ.

За държави, членки на Европейския съюз, Протоколът от Палермо и Директива 2011/36/ЕС съдържат няколко задължения за подкрепа и защита на жертви на трафик и за осигуряване на право на временно пребиваване.

Стандарти

- Трафикирани лица не се задържат или депортират автоматично.
- Взимат се мерки за предпазване на жертвите от последващи вреди и за защита на сигурността им.
- Трафикираните лица имат достъп до (спешно настаняване в) приют, медицинска помощ и правна консултация. Базисна подкрепа (включително настаняване, материална, медицинска и психологическа подкрепа) се предоставя независимо от това дали жертвата е съгласна да съдейства в разследването на престъплението.
- На трафикираните лица се осигурява период за размисъл и право на временно пребиваване. По време на периода за размисъл и на временното пребиваване те имат достъп до материална, медицинска, психологическа и правна подкрепа. По време на временното пребиваване те имат достъп до пазара на труд, обучения и образование.
- Личният живот и самоличността на трафикираните лица са защитени.
- На жертвите се предоставя информация относно съответните съдебни и административни процедури и съдействие да изразят своето становище и искания.
- На трафикирани лица, които участват като свидетели (и при необходимост на тяхното семейство и близки), се гарантира ефективна защита от потенциално отмъщение или унижение (включително възможности за настаняване в друго населено място, даване на показания по начин, който гарантира безопасност, например чрез видеовръзка.)
- Сигурността на трафикираното лице и неговото семейство, включително защита от повторен трафик, се взема предвид при всяко решение за репатриране.
- Трафикираните лица се защитават от незабавно депортиране или репатриране, когато има основателни съмнения, че това би представлявало риск за лицето или близките му.

3. Забрана за задържане на трафикирани лица и забрана за осъждане за престъпления, свързани с този статус

Според Препоръчителните принципи и насоки на Комисариата на ООН държавите трябва да гарантират, че трафикираните лица няма да бъдат държани в центрове за задържане и че няма да бъдат разследвани и съдени за престъпления, свързани с качеството им на жертви.

Стандарти

- Трафикирани лица не се задържат в домове за временно настаняване на чужденци или подлагани на други форми на лишаване от свобода.
- Трафикирани лица не се арестуват от правоприлагащите органи по друга причина, освен тяхната непосредствена физическа защита.
- Трафикирани лица никога не се задържат по причина за събиране на доказателства, включително даване на показания.
- Трафикирани лица не се задържат от социалните служби, освен ако нямат договореност или 1) задържането е със специфична цел, непосредствено свързана с неотложните нужди на жертвата, и 2) за възможно най-кратък период от време.
- Трафикирани лица не се преследват наказателно за нарушения на имиграционно право или за деяния, в които са били въввлечени като директна последица от това, че са били жертви на трафик.

4. Задължение да се осигурят на жертвите подходящи средства за защита

„Подходящи средства“ включват реституиране (възстановяване на свободата, връщане в населеното място на жертвата, връщане на собственост), обезщетение (включително за морални вреди, пропуснати доходи и медицински разноски), рехабилитация (напр. медицинска, психологическа грижа), гаранции срещу повторно въвличане. Съществуването на граждански, административни и трудовоправни средства е наложително (паралелно с наказателноправните средства). От държавите се изисква да използват своите административноправни системи, за да защитят, например, чуждестранни работници и да им осигурят правно средство срещу експлоататори. Конвенция на Международната организация по труда (МОТ) за Защита на заплатите задължава държавите да гарантират съществуването на „адекватни наказания или други подходящи мерки“ за нарушения на законите, приети в изпълнение на тази конвенция.

Стандарти

- На трафикираните лица се предоставя информация за наличните средства и достъп до правна помощ.
- Трафикираните лица не се депортират автоматично и имат право да останат в страната, докато траят правните процедури, включително производството за обезщетение.
- Да се предвиди законодателна и практическа възможност за трафикираните лица да получат обезщетение за претърпените вреди.
- Трафикираните лица трябва да имат възможност да представят своите становища и искания в съответните стадии на наказателното производство.
- Да се предвиди плащане на обезщетение от държавата, когато такова не може да се получи от трафиканта.

В България

Определението за жертва, съгласно международното право, е въведено в българското законодателство и се съдържа в Закона за борба с трафика на хора: *„жертва е всяко лице, което е било обект на трафика на хора“*. Законът дефинира жените и децата като хората, които са в най-голям риск да бъдат въвлечени в трафик: *„Този закон урежда ... мерките за закрила и помощ на жертвите на трафика на хора, особено на жени и деца“*. В по-тесен аспект чл. 74 от НПК дефинира жертвата като *„лицето, което е претърпяло имуществени или неимуществени вреди от престъплението“*. Дефиницията на НПК включва и членове на семейството на жертва, чиято смърт е настъпила в резултат от престъплението. Едно лице може да се счита за жертва на трафик независимо от това дали извършителят е бил идентифициран, заловен, съден или признат за виновен и независимо от семейната връзка между жертвата и извършителя.

Статутът *„жертва на трафик“* предоставя конкретни права. Първо, идентифицираната жертва има право на период за размисъл, право на (поне) един месец настаняване в приют, докато трае периодът за размисъл, право на безплатна психологическа и правна помощ и право да реши дали да сътрудничи на властите.

Жертвата има право и на еднократна финансова компенсация от държавния бюджет за претърпени имуществени вреди. Жертвите, които се съгласят да дадат показания пред властите, имат право и да удължат престоя си в приюта, докато приключи наказателното производство. Жертвите, които се съгласят да участват в наказателното производство в качество на „пострадал“, а не само като свидетел, имат право на защита за своята сигурност, както и на защита за роднините си; право да бъдат представлявани от адвокат; право да представят доказателства; право да оспорват прокурорски и съдебни актове. И накрая жертвата, която участва в съдебната фаза на наказателното производство, има правото на иск срещу подсъдимия за обезщетение за причинени вреди. Накратко, жертвите на трафик на хора разполагат със следните групи права:

1. Права на жертва на трафик според Закона за борба с трафика на хора – период за размисъл, настаняване в подслон, право на пребиваване, право да бъдат информирани от прокурора за правата си.
2. Права на „идентифицирана“ жертва по смисъла на НМН, които включват краткосрочна и дългосрочна психологическа и социална подкрепа.
3. Право на държавно-финансирана правна помощ.
4. Право на държавно-финансирана компенсация за имуществени вреди.
5. Права на „пострадал“ и „свидетел“ по смисъла на НПК.
6. Право на иск за обезщетение за имуществени и неимуществени вреди срещу трафиканта.

Самоидентифициране като жертва, което да осигурява достъп до горните права, не е възможно. Въпреки че човек може сам да сигнализира за престъплението, на практика той ще бъде признат за пострадал само след разглеждане на показателите за идентификация (Националния механизъм за насочване). Според Националния механизъм за насочване НПО правят неофициална идентификация, която включва предоставяне на психологическа подкрепа и настаняване в приют/кризисен център, а официалното идентифициране се извършва от следствените органи (полиция и прокуратура).

ПРАВА НА ЖЕРТВИТЕ НА ТРАФИК ПРЕДИ, ПО ВРЕМЕ И СЛЕД НАКАЗАТЕЛНО ПРОИЗВОДСТВО СПОРЕД МЕЖДУНАРОДНОТО И ЕВРОПЕЙСКОТО ПРАВО

ПРАВО НА ЗАКРИЛА И ПОДКРЕПА

Въпреки че трафикът на хора е признат за тежко престъпление и нарушава правата на човека, в много случаи жертвите на трафик, ако са разпознати като такива, са възприемани като свидетели или инструменти за прилагане на закона. В почти всички държави достъпът до помощ и закрила зависи от желанието на жертвата да сътрудничи на властите, както и от нейното значение за наказателното производство. Често мерките не зачитат основните права на човека и достойнството на трафикираните лица. Пример за това са задължителните медицински прегледи и изследвания за ХИВ, задължителното психологическо консултиране, ограничаването на свободата на движение на жертвата, установяване на контакт със семейството на жертвата и информиране на властите от страната на произход на жертвата за нея – всичко това без нейното съгласие.

Желанието на жертвите да докладват на полицията и да сътрудничат на наказателното производство е тясно свързано с отно-

шението на полицията и съдебните власти към тях, със защитата на сигурността и неприкосновеността на личния им живот, с достъпа до информация и подкрепа, както и с риска да бъдат арестувани или задържани, съдени или депортирани за престъпления, произлизащи от това, че са били в ситуация на трафик, като например нелегално влизане или пребиваване, въвличане в секс индустрията, използване на фалшиви документи за самоличност. Различни проучвания показват, че жертвите, с които са се отнасяли добре, са по-склонни да сътрудничат и че правоприлагащите служители успяват да издействат присъда, когато правата на трафикираното лице са били зачетени.

През последните години се наблюдава нарастващо внимание към нуждите и правата на жертвите на трафик. Докато повечето от разпоредбите в Протокола на ООН, отнасящи се до жертвите на трафик, нямат задължителен характер, по-новите документи Конвенция на Съвета на Европа за борба с трафика на хора и Директива 2011/36/ЕС на Европейския парламент създават комплекс от минимални стандарти за подкрепа и закрила на жертви на трафик, които държавите членки са задължени да предоставят на жертвите независимо от желанието им да свидетелстват.

Според двата документа всяка оказана подкрепа трябва да бъде предоставяна по взаимно съгласие и след като жертвата е била информирана, като подкрепата трябва да включва сигурно жилище, психологическа и материална подкрепа, достъп до спешни медицински грижи, преводачески услуги, консултиране за юридическите им права и правните услуги, налични за тях, съдействие за защита на правата и интересите им по време на наказателно производство, а в случай на деца жертви – и достъп до образование.

Страните членки трябва да гарантират, че жертвите на трафик имат достъп до компенсация за злоупотребите, на които са били подложени. Държавите трябва да вземат под внимание и безопасността на жертвата преди, след и по време на наказателното производство. Според Директива 2011/36/ЕС за трафика помощ следва да бъде предоставена веднага щом има основателни причини да се смята, че лицето може да е жертва на трафик.

В БЪЛГАРИЯ

Жертвите на трафик могат да се възползват от¹:

- **14 кризисни центъра за деца, жертви на насилие и трафик** – капацитет 145 места; престой до 6 месеца; създадени по Закона за социално подпомагане със средства от държавния бюджет, предоставен на общините; повечето се управляват от НПО (държавно делегирана дейност);
- **8 кризисни центъра за пълнолетни, жертви на насилие и трафик** – 66 места; престой до 6 месеца; създадени по Закона за социално подпомагане със средства от държавния бюджет, предоставен на общините; всички се управляват от НПО (държавно делегирана дейност);
- **2 специализирани подслона за жертви на трафик** – 8 (+4) места; дългосрочен престой (до края на производството); създадени по Закона за борба с трафика на хора; финансирани от бюджета на Националната комисия за борба с трафика на хора по механизма на обществените поръчки; управляват се от НПО. Някои от центровете работят с деца и възрастни.

Националният механизъм за насочване и подпомагане на жертви на трафик (НМН) определя реда и начина на достъп до психологически и социални услуги и до настаняване, както и конкретните ангажименти на всички компетентни институции в подкрепа на пострадалите.

Според ЗБТХ и НМН помощта за жертвите на трафик е безусловна и не зависи от желанието им да сътрудничат на властите за разкриване на престъплението.

Стандартна оперативна процедура I. „Идентификация и насочване на жертви на трафик“ включва идентификация, оценка на риска, определяне на неотложните потребности и незабавно насочване към служби и програми за подкрепа. За целите на незабавния достъп до услуги се предвижда неформална иденти-

¹ Информацията е към 2014 г.

фикация, която може да се осъществи от служители на различни институции, които първи установяват контакт с жертвата. Формална идентификация се осъществява от органите на досъдебното производство и цели стартиране на разследване.

Стандартна оперативна процедура II. „Закрила и подкрепа“ предвижда кризисна интервенция (спешно настаняване, спешна психологическа, социална и медицинска подкрепа и хуманитарна помощ) и подкрепа по време на периода за размисъл, включително и правно консултиране. Тези услуги се осъществяват от кризисните центрове.

Стандартна оперативна процедура III. „Социално включване (реинтеграция)“ се отнася до дългосрочната психологическа и социална помощ за пострадалите. Единствено в двата специализирани подслона към НКБТХ жертвите могат да останат дългосрочно до приключване на наказателното производство, ако са страна или свидетел в него.

За децата, жертви на трафик, се прилага **Координационен механизъм за рефериране и обгрижване на случаи на непридружени деца и деца, жертви на трафик, завръщащи се от чужбина**, който се координира от Държавната агенция за закрила на детето.

ПРАВО НА ПЕРИОД ЗА РАЗМИСЪЛ

В международното право се предвижда право на жертвите на период за размисъл от 1 до 3 месеца. Периодът за размисъл им позволява да започнат възстановителен процес и да вземат информирани решения. Периодът за размисъл не е обвързан със сътрудничество с властите и не трябва да бъде използван като инструмент да принуждава жертвите да сътрудничат. Периодът за размисъл е еднакво важен за всички жертви от страната, независимо дали са били трафикирани вътре в страната или извън нея, дали са с чуждестранен произход или не. Според Конвенцията на Съвета на Европа за борба с трафика на хора периодът за размисъл трябва да е най-малко 30 дни, когато има основания да се смята, че лицето е било жертва на трафик. Опитът показва, че е необходим период от най-малко 90 дни, за да може когнитив-

ното функциониране и емоционалната стабилност на жертвата на трафик да се възстановят до ниво, при което да е в състояние да взема разумни решения относно своята безопасност, сътрудничество с властите срещу трафикантите и предоставяне на подробни свидетелски показания за минали събития.¹

В България периодът за размисъл, макар отговарящ на международното изискване за минимум 1 месец, е прекалено кратък. Продължителността му не съответства реално на времето, необходимо за преодоляване на най-тежките психологически последици за жертвите. До 60-ия ден след излизането от трафик жертвите проявяват до 70% от симптомите, а след 60-ия ден симптомите им намаляват наполовина.² В редица западноевропейски държави, например Холандия, периодът за размисъл е максималният (3 месеца). Докато трае периодът за размисъл, жертвите могат на спокойствие да обмислят своето (процесуално) поведение и евентуалното си участие в бъдещия наказателен процес. През този период разследващите органи нямат право да ги разпитват като свидетели.

1. Какъв е срокът на периода за размисъл?

Според Закона за борба с трафика на хора (ЗБТХ) пълнолетните жертви на трафик имат право на период за размисъл от 1 месец. Той се отнася както за жертви на вътрешен, така и на външен трафик. За децата жертви има по-дълъг период за размисъл – 2 месеца.

2. От кой момент започва да тече периодът за размисъл?

Периодът за размисъл започва да тече от момента, в който държавен служител е уведомил жертвата за правото ѝ да получи специална закрила, ако съдейства за разкриване на престъплението. Специалната закрила, регламентирана в ЗБТХ, се състои в удължен престой в приют и право на пребиваване в страната.

3. Какъв е смисълът на периода за размисъл?

По време на периода за размисъл жертвата получава обгрижване и съдействие в две посоки, като целта е да бъде подпомогната

1 Кати Цимерман et al., Откраднати усмивки. Физически и психически белези на жени и възрастни, трафикирани в Европа. London School of Hygiene and Tropical Medicine, 2006, стр. 3.

2 Пак там.

във вземането на решение дали да сътрудничи на властите. Първо, тя получава психологическа подкрепа, за да преодолее състоянието на криза и да бъде стабилизирана емоционално. Второ, тя получава правна консултация, за да разбере как протича наказателното производство, до какви действия се свежда нейното участие в него, какви права има в него, може ли да получи безплатен адвокат, колко ще продължи производството и какъв би бил изходът от него, какви са възможностите за гарантиране на безопасността ѝ, ще се наложи ли да се изправи лице в лице с трафиканта и т.н. Едва когато има цялата тази информация и е достатъчно успокоена, жертвата може да вземе информирано съгласие за сътрудничество с властите. По време на периода за размисъл жертва, която е гражданин на чужда държава, не може да бъде експулсирана.

4. Какви са възможностите за безплатна психологическа и правна помощ по време на периода за размисъл?

Жертвите, които са настанени в приют/кризисен център, получават безплатна психологическа подкрепа от социалните работници, които работят там. Друга възможност е да се обърнат към психотерапевт на свободна практика, регистриран по Закона за подпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпления (такива терапевти получават възнаграждение от фонда, предвиден в този закон).

Националното бюро за правна помощ предоставя на жертви на трафик безплатна правна помощ под формата на консултация за завеждане на дело и подготовка на документи. Някои НПО, работещи в сферата на правата на човека и домашното насилие, предоставят безплатна правна помощ на жертви на трафик. Такива са, например, Български хелзински комитет (София), Български център за джендър изследвания (София), SOS-Семейства в риск (Варна) и др.

5. Какви са правомощията на социалните работници по време на периода за размисъл?

Първо, социалният работник, който присъства на беседата между жертвата и съответния служител, трябва да знае, че служителят има право единствено да търси показатели за идентификация. Въпросите на служителя **трябва** да се ограничават до: лицето с отнети документи за самоличност ли е; лицето можело ли е само да избира мястото, където работи; можело ли е

да напусне това място; местено ли е било в различни публични домове/места за проституиране/места за трудова експлоатация; задължено ли е било да поддържа постоянна връзка с трафиканта чрез мобилния си телефон; разполагало ли е със средствата, които е печелело; изплащало ли е дълг към трафиканта; принуждавано ли е да изработи минимална сума на ден/седмица; разрешено ли му е било да отказва определени сексуални услуги; измамено ли е било за естеството/условията на работа или с обещания за романтична връзка и т.н. Въпросите на служителя **не трябва** да включват: как се казва трафикантът; как се казват лицата, които работят заедно с него; кога лицето е заминало при него и е започнало работа; как трафикантът е превозвал лицето; какъв автомобил е управлявал; как се казват другите лица, които са работили заедно с жертвата, или други насочващи въпроси, тясно свързани с установяване на конкретен извършител и доказване на конкретни факти по случая.

Второ, социалният работник не трябва да допуска разпит на идентифицираното лице в качество на свидетел по конкретно следствено дело преди да е изтекъл периодът за размисъл. Ако жертвата получи призовка от прокуратура/полиция да се яви за разпит като свидетел на дата, която е в рамките на 1-месечния период, социалният работник трябва да посъветва жертвата да откаже да се яви, като уговори по-късна дата. На по-късната дата жертвата може да се яви на разпита и да заяви, че се възползва от правото си да не сътрудничи на властите и да не дава показания, като разбира, че в резултат на нейния отказ срещу трафиканта ѝ най-вероятно или няма да се повдигне обвинение, или ще бъде оправдан.

6. Правото на безплатна психологическа и правна помощ зависи ли от решението на жертвата дали да съдейства на властите?

Не. Жертвите имат право на достъп до безплатна психологическа и правна помощ незабавно. Правителството има задължение да осигури такава подкрепа и съдействие на всяко лице, за което може да се направи основателно предположение, че е станало субект на престъплението трафик на хора. Правителството има задължение да гарантира, че такава подкрепа и съдействие ще се предоставят независимо от желанието на жертвата да съдейства на разследването.

7. Чуждестранните жертви могат ли да се завърнат в родната си, когато пожелаят? (за граждани на държави, които не са членки на ЕС)

Ако чуждестранните жертви желаят да ползват периода за размисъл, те не може да бъдат експулсирани или призовавани за разпит преди той да изтече. Ако не желаят да го ползват и се явят за разпит, те заявяват пред разследващия орган дали желаят да сътрудничат или не. Ако чуждестранните жертви не желаят да сътрудничат, те ще бъдат принудени да напуснат страната, освен ако не пребивават на законно основание (още първоначално са имали виза, с която са влезли в страната). Ако желаят да сътрудничат, те получават право на пребиваване в България, за срок докато трае наказателното производство. Във всички случаи преди жертвата да напусне България властите издават решение за репатриране, в което правят оценка на риска за нейната безопасност.

8. Може ли жертвите да бъдат задържани по време на периода за размисъл?

Не, при никакви условия и на никакъв етап жертвите не може да бъдат лишавани от свобода, освен ако няма непосредствен риск за живота им, и то за възможно най-кратък период от време. Те не може да бъдат заключвани в приют/кризисен център, не може да бъдат затваряни в дом за временно настаняване на чужденци, не може да бъдат арестувани, за да се гарантира събирането на доказателства по делото (даването на показания), не може да бъдат арестувани за престъпления, извършени във връзка с качеството им на жертва на трафик.

9. Какво следва след периода за размисъл?

Правилният ред за обгрижване и съдействие на жертвата би бил следният:

- 1) НПО настанява жертвата;
- 2) съответен служител провежда беседа с жертвата в приюта и прави официална идентификация;
- 3) изчаква се известно време – между 10 и 30 дни, – за да се успокои жертвата, докато получава психологическа помощ. През това време жертвата кандидатства за първична правна помощ в Националното бюро за правна помощ (то е длъжно да се произнесе в рамките на 14 дни);
- 4) социален работник или служебен адвокат/НПО юрист ин-

формира жертвата за правото да не сътрудничи на властите, съответно за специалния статут, ако реши да сътрудничи, както и за ролята и правата ѝ в бъдещия процес;

- 5) жертвата подава писмен сигнал за престъплението с помощта на социален работник или служебен адвокат/НПО юрист, където подробно описва фактите и посочва адрес за кореспонденция в страната;
- 6) прокуратурата образува наказателно производство въз основа на сигнала (ако вече не е образувала такова, въз основа на това, че непосредствено сама е разкрила признаци за извършен трафик);
- 7) прокуратурата изпраща до жертвата писмено съобщение, с което я информира, че производството е образувано, че тя има статут на „пострадал“ и че има определен пакет от права, в случай че иска да се възползва от този статут и предостави адрес за призоваване в страната (чл. 75, ал. 2 от НПК);
- 8) жертвата подава кратка молба до прокуратурата, в която заявява желанието си да участва в наказателното производство като „пострадал“ по смисъла на НПК и посочва адрес за призоваване в страната;
- 9) жертвата подава молба до прокуратурата да ѝ бъде назначен служебен адвокат, като прилага доказателства за финансовото си състояние, и накрая –
- 10) прокуратурата изпраща призовка на жертвата за разпит като свидетел.

Трябва винаги да се прави разлика между беседа и разпит, които се осъществяват от представителите на органите на реда.

Беседата има за цел да идентифицира дадено лице като жертва на трафик. В беседата се задават въпроси, свързани с основните показатели за трафик – измама, насилие, експлоатация и т.н.

Разпитът има за цел да събере информация, която да послужи за разследване на престъплението и за наказателно преследване на извършителите. Разпитът предполага конкретни въпроси за идентифициране на извършителите, мястото и средствата на престъплението. Социалните работници не трябва да допускат жертвите, обгрижвани от тях, да бъдат разпитвани от разследващите органи преди да изтече периодът за размисъл.

ДОСТЪП ДО ПРАВНА ПОМОЩ

Жертвите имат право на адвокат, който да защитава правата и интересите им, да ги информира за ролята им по случая и да представя тяхната гледна точка по време на наказателното производство. Правната помощ включва също гражданско или друго производство за търсене на обезщетение за претърпените вреди.

Повечето жертви на трафик нямат юридически познания и опит със съдебни производства. За да бъде възможно за тях да упражнят правата си, е задължително да имат достъп до правна помощ. Адвокат трябва да им бъде назначен още при техния първи контакт с властите (а дори и преди това). Препоръчително е жертвата да има един и същ адвокат по време на наказателното производство.

Според Директивата на ЕС за трафика страните членки трябва да гарантират жертвите на трафик да получат незабавен достъп до правно консултиране, както и до правно представителство – в зависимост от ролята на жертвата в съответната съдебна система, включително с цел търсене на обезщетение.

Правното консултиране и представителство трябва да бъдат безплатни, когато жертвата е с ограничени финансови възможности.

В България

Жертвите на трафик имат право на адвокат, който да защитава правата и интересите им, да ги информира за ролята им по случая и да представя тяхната гледна точка по време на наказателното производство. Правната помощ включва също гражданско или друго производство за търсене на обезщетение за претърпените вреди.

1. „Право на адвокат“ или „Право на безплатен адвокат“?

И двете. Всички жертви на трафик имат право на безплатна правна консултация за започване на дело. Ако не могат да си позво-

лят със собствени средства да ангажират адвокат, който да ги представлява по делото, те имат право на служебен (безплатен) адвокат, когато докажат ниски доходи. Служебен адвокат не се назначава по инициатива на властите – жертвата трябва да направи изрично искане, че желае да бъде представлявана от такъв. Жертвата може да направи избор кой да бъде служебният ѝ адвокат.

2. Видове правна помощ

Правната помощ е под формата на консултиране –

- консултация за завеждане на дело и
- подготовка на документи за завеждане на дело

и под формата на явяване пред държавни органи –

- процесуално представителство *пред разследващите органи* (придружаване до кабинета на разследващия орган и присъствие по време на разпита на жертвата; изискване на информация по хода на разследването; отправяне на искания за събиране на доказателства или възражения срещу вече събрани; обжалване на постановления за спиране или прекратяване на разследването);
- процесуално представителство *пред съда* (предявяване и поддържане на граждански иск за вреди; придружаване в открито съдебно заседание; задаване на въпроси на всички разпитвани свидетели и на подсъдимия; отправяне на искания за събиране на доказателства или възражения срещу искания на подсъдимия; обжалване на оправдателната присъда или на осъдителната присъда в частта относно размера на наказанието; обжалване на осъдителната присъда в частта относно гражданския иск).

Първичната правна помощ е безплатна във всички случаи и следва автоматично от статута на жертва на трафик, а правото на служебен адвокат (процесуално представителство) следва от: 1) финансовото положение на жертвата и 2) интересите на правосъдието във всеки конкретен случай.

Жертвите на трафик имат право на процесуално представителство от служебен адвокат не само в наказателно, но и в гражданско производство, ако, например, желаят да съдят трафиканта за имуществени и неимуществени вреди по граждански ред. По граждански дела правна помощ се предоставя в случаите, кога-

то въз основа на представени доказателства съдът прецени, че жертвата няма средства за заплащане на адвокатско възнаграждение. Съдът формира преценката си, като взема предвид:

1. доходите на лицето или на неговото семейство;
2. имущественото състояние, удостоверено с декларация;
3. семейното положение;
4. здравословното състояние;
5. трудовата заетост;
6. възрастта;
7. други обстоятелства.

3. Къде се кандидатства за първична правна помощ (консултация)?

Молба за първична правна помощ се подава до Националното бюро за правна помощ:

гр. София 1421, ул. „Развигор“ №1	
Телефон	02/8193200
Факс	02/8654812
ел. поща	nbpp@nbpp.government.bg
интернет страница	http://www.nbpp.government.bg/

От 1 септември 2013 г. Националното бюро за правна помощ откри два центъра за първична правна помощ в градовете Видин и Сливен за социално уязвими групи. Практикуващи адвокати, регистрирани към Бюрото, отделят определени часове в месеца за работа в тези центрове, като получават възнаграждение от Бюрото.

4. Къде се кандидатства за служебен адвокат (процесуално представителство)?

Молбата да бъде назначен служебен адвокат на жертвата се подава до компетентната районна прокуратура, която води разследването (когато делото е на етап разследване) или пред компетентния районен съд, който разглежда обвинителния акт срещу трафиканта (когато делото е в съдебна фаза). Формуляр на молбата е публикуван на интернет страницата на Националното бюро за правна помощ.

5. Какъв специалист ще бъде служебният адвокат?

Служебният адвокат ще бъде специалист по приложението на НПК. Той няма да бъде специалист по защита на правата на пострадали от престъпления, тъй като Националното бюро за правна помощ не поддържа такъв регистър на специалисти. Бюрото има общ регистър „наказателно право“ и в него се включват както адвокати, които представляват подсъдими, така и адвокати, които представляват пострадали.

6. Какви други начини за получаване на безплатна правна помощ съществуват?

Някои НПО работещи в сферата на правата на човека и насилието над жени и деца имат разработена правна програма и предоставят безплатна правна помощ на пострадали от насилие по стратегически дела. Такива са, например, Български хелзинкски комитет (София), Български център за джандър изследвания (София), SOS-Семейства в риск (Варна) и др.

7. Защо правната помощ е ценна по време на разследването?

- Адвокатът предоставя на разследващите органи своя съдебен адрес, за да може адресът на жертвата да се запази в тайна.
- Адвокатът помага на жертвата да изготви подробен писмен сигнал за извършеното престъпление. Подаването на такъв сигнал може да сведе броя на разпитите на жертвата до един.
- Адвокатът придружава жертвата по време на разпита и и следи за спазване на процесуалните ѝ права и за предотвратяване на евентуално унизително отношение от страна на властите.
- В съответствие с емоционалното състояние на жертвата адвокатът прави искане тя да бъде разпитана в „синя стая“, пред съдия и в присъствието на обвиняемия и неговия защитник.
- Адвокатът прави искане за заповед за запор на (част от) имуществото на трафиканта, за да обезпечи бъдещия граждански иск.
- Адвокатът придружава жертвата за предявяване на материалите по разследването, където заявява, че жертвата ще участва като частен обвинител и/или граждански ищец.

8. Ако жертвата не желае да участва като „пострадал“, а само като „свидетел“, има ли право на адвокат?

Да. Свидетелят има право да бъде консултиран от адвокат по време на разпит. Тази възможност е приета с цел да гарантира правото на свидетеля да не отговаря на въпроси, чиито отговори могат да го уличат в престъпление. Следователите имат задължение да информират свидетеля за това право.

9. Какви са специалните разпоредби за деца жертви?

Детето изразява своята воля в правния свят чрез законен представител. В общия случай законен представител на детето е всеки от неговите родители. Когато, обаче, детето е жертва на престъпление, извършено от родителите му, възниква конфликт на интереси и съответно необходимост от смяна на законния представител. НПК предвижда фигурата на т.нар. особен представител, който е служебен адвокат, назначен да представлява и защитава детето, когато обвиняемите/подсъдимите в делото са родителите му. Властите (прокуратура и съд) служебно следят дали на детето трябва да се назначи особен представител и назначават такъв по собствена инициатива. Особеният представител действа ad hoc, т.е. само за конкретното производство, за което е назначен, а не като генерален пълномощник на детето за всички дела и процедури, в които то би могло да вземе участие. Няма пречка социалният работник, отговорен за случая, да отпрати искане до съда да назначи същия служебен адвокат, който вече е представлявал интересите на детето в друго производство. Следва да се прави разлика между „законен представител“ и „особен представител/служебен адвокат“ на детето. Законният представител е родител, настойник (най-често някой от близките роднини) или директор на институция, в която детето е настанено – тези лица не са юристи и не са обучени да дават правни съвети.

Полицаяте, социалните работници и секретарите на местните комисиони за борба с трафика на хора трябва активно да информират и подпомагат жертвите да се обръщат към Националното бюро за правна помощ за безплатни „консултации за започване на съдебно дело“ по чл. 22 във връзка с чл. 21 (1) на Закона за правната помощ.

Възможно е жертвата да посочи адвокат, който да осъществи консултациите или да я представлява в съда. Достатъчно е адвокатът да е вписан в адвокатската колегия на съответния град. Това дава възможност по случаите на трафик да работят специално обучени адвокати или адвокати, които работят в тясна връзка с центъра/организацията, която се грижи за жертвата. Според Закона за правната помощ е достатъчно жертвата да е настанена в кризисен център или подслон, за да има право на правна помощ. Тогава не е нужно да доказва нисък доход.

ПРАВО НА ИНФОРМАЦИЯ

Жертвите имат право да получат информация за статута и правата си, както и за съответните съдебни и административни процедури, включително информация за възможностите за обезщетение.

Прозрачността на процедурите и достоверността на информацията са от първостепенно значение. Жертвите на трафик често са били лъгани и подлагани на злоупотреба. Затова е важно на жертвата да бъде дадена цялостна и достоверна информация, така че тя да е в състояние да вземе информирано решение. При предоставянето на информация трябва да се вземат под внимание възможни последици от психологическа травма и/или когнитивните умения на жертвата. Например, жертви, които са травмирани, може да имат трудности адекватно да анализират или възприемат информация.

Ако жертвата е изразила желание да бъде в течение на съдебното производство, след като е повдигнала обвинения, полицията по най-добрия възможен начин трябва я да информира за развитието на делото до момента, в който то е изпратено на прокурор. След това прокурорът е отговорен да информира жертвата за напредъка на производството. Социалните работници и адвокатите могат да изиграят важна роля като „надзорници“ в такива случаи.

В България

В България правото на достъп до информация е гарантирано в Закона за подпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпления, Закона за борба с трафика на хора и в НПК.

Законът за подпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпления предвижда задължение за органите на МВР и за неправителствените организации да информират жертвите при първия си контакт с тях. По-конкретно, разпоредбата на чл. 6 задължава полицаите и социалните работници да дават информация за:

1. организациите, към които пострадалите могат да се обърнат за безплатна психологическа помощ и подкрепа, както и за видовете безплатна психологическа помощ и подкрепа, които могат да получат;
2. правото им на правна помощ, органите, към които могат да се обърнат за упражняването му, условията и реда за предоставяне на безплатна правна помощ;
3. органите, пред които може да бъде подаден сигнал за извършеното престъпление, процедурите след подаване на сигнала и възможностите за действие на пострадалите при условията и реда на тези процедури;
4. правата им в наказателния процес и възможностите за участието им в него;
5. органите, към които могат да се обърнат, за да получат защита за себе си и своите близки, условията и реда за получаване на такава защита;
6. органите, към които могат да се обърнат, за да получат финансова компенсация от държавата, условията и реда за получаването ѝ;
7. възможностите за защита на правата и интересите им, ако са чужди граждани, пострадали от престъпления на територията на Република България;
8. възможностите за защита на правата и интересите им, ако са пострадали от престъпления на територията на друга държава, и към кои органи могат да се обърнат в тези случаи.

Уведомяването се извършва писмено или устно на език, който пострадалите разбират.

Едно специфично задължение на органите на досъдебното производство (МВР и прокуратура) да информират жертвите се съдържа в Закона за борба с трафика на хора, чл. 26, ал. 1: „След като идентифицират лицата, които са жертви на трафика на хора, органите на досъдебното производство са длъжни незабавно да ги информират за възможността да получат специална закрила, ако в едномесечен срок декларират съгласието си да сътрудничат за разкриване на престъплението.“

Накрая, НПК, чл.75, изрично задължава органите на досъдебното производство (МВР и прокуратура) да информират жертвата за правото да бъде уведомена за правата си в наказателното производство и за правото да бъде информирана за хода на наказателното производство.

Минималната информация, която всяко лице, станало жертва на трафик, трябва да получава при първа възможност, е:

- правото на период за размисъл и неговата продължителност (1 месец);
- правото на безплатна психологическа помощ и безплатна правна консултация по време на периода за размисъл;
- правото да живее в приют, докато трае наказателното производство, при условие че сътрудничи на властите (даде свидетелски показания);
- правото на еднократна финансова компенсация за имуществени вреди от държавния бюджет.

Информацията се предоставя на разбираем за жертвата език, тогава, когато е в състояние да я чуе.

Според чл.6 на Закона за правната помощ полицейските служители и НПО трябва да информират жертвите за:

- правото им на достъп до правна помощ;
- организации, където могат да я потърсят;
- реда и условията за получаване на безплатна правна помощ;
- органите, пред които може да се подаде сигнал за извършеното престъпление;
- процедурите, които следват след подаване на сигнала за извършено престъпление, и участието на жертвата в тях;
- правата им в наказателния процес;
- организациите, към които могат да се обърнат, за да получат защита на сигурността си и защита на близките си.

Ако стартира наказателно производство, съгласно чл.75, ал.2 от НПК, органът, който е издал постановлението за образуване на наказателното производство, трябва незабавно да уведоми жертвата – още преди да бъде призована да даде показания като свидетел – за следните права:

- да бъде уведомена за правата си в наказателното производство;
- да получи защита за своята сигурност и тази на близките си;
- да бъде информирана за хода на наказателното производство;
- да изисква събиране или да възразява срещу приемане на доказателствата;
- да обжалва актовете, които водят до прекратяване или спиране на наказателното производство;
- да има адвокат.

ПРАВО ДА НЕ СЪТРУДНИЧАТ НА ВЛАСТИТЕ

Жертвите имат право да не сътрудничат на следствените органи.

Повдигането на обвинения и/или даването на свидетелски показания може да остави трайни последици у жертвите. Може да изложи тях, децата и близките им на опасност, например заплахи или репресии от страна на трафикантите. Освен това повишава риска положението им да стане публично достояние с всички произтичащи от това негативи. Самото съдебно дело е изключително натоварващо и съществува риск да травмира повторно жертвата. Тези рискове трябва да бъдат разбрани и взети под внимание. Жертвата може да има нужда от време преди да е в състояние да заеме позиция и да направи избор – ако има нужда от повече време, за да направи информиран избор дали да повдигне обвинения или да свидетелства, необходимото време трябва да бъде дадено. Това намалява риска от повторна виктимизация на жертвата и е много вероятно да доведе до по-добри свидетелски показания в дългосрочен план. Ако жертвата по някаква причина реши да не повдигне обвинения или да свидетелства, това решение трябва да бъде уважено и да не се упражнява неправомерен натиск върху нея.

В България

Правото на жертвите да не сътрудничат на властите не се споменава изрично в българското законодателство, но отделни разпоредби намекуват за него, като дават известни привилегии на жертвите, които сътрудничат. Например чл.25 от Закона за борба с трафика на хора предвижда жертвите на трафик, които „са изразили съгласие да сътрудничат за разкриване на извършителите на трафика“ да получават привилегия. В допълнение, следващата разпоредба от този закон предвижда следното: „След като идентифицират лицата, които са жертви на трафика на хора, органите на досъдебното производство са длъжни незабавно да ги информират за възможността да получат специална закрила, ако в едномесечен срок декларират съгласието си да сътрудничат за разкриване на престъплението.“ Също така според чл.15(5) и 17(3) от Закона за подпомагане и компенсация ако жертвата е сигнализирала за престъплението на съответните органи, тя получава привилегии. Няма специални последствия от отказ за сътрудничество с прокуратурата.

В действителност жертвата не е освободена от задължението си да се яви за обяснения или разпит в полицията, щом е призована – в противен случай рискува да бъде глобена или доведена принудително. Но при явяването си тя може да заяви, че ще се възползва от правото си да не сътрудничи на властите, с което обясненията или разпитът ще бъдат изчерпани. Протоколът от това явяване на жертвата в полицията не трябва да се съдържа в кориците на досъдебното дело, като се гарантира, че обвиняемият няма да узнае за него и жертвата няма да бъде включвана в списъка със свидетелите.

ПРАВО НА БЕЗОПАСНОСТ И ЗАЩИТА НА ЛИЧНИЯ ЖИВОТ

Жертвите имат право на защита на личния живот и самоличността. Те имат правото да поискат животът и самоличността им да бъдат защитени по време на наказателното производство и медиите и публиката да не бъдат допускани до съдебната зала.

Един от най-големите страхове на жертвите, особено на въвлечените в секс индустрията, е това, което им се е случило, да не стане обществено достояние. Последното може да доведе до стигматизация и социално изключване, както и да попречи на жертвата да се реинтегрира. Защитата на неприкосновеността на личния живот е важна във всеки етап от производството. Ако, например, жертвата реши да не уведоми близкия кръг от хора (семейство, партньор, приятели, съседни) за положението си, това желание трябва да бъде уважено. Контактите с жертвата трябва да бъдат осъществявани по начин, който съблюдава това желание, например чрез услугите на организация за подкрепа на пострадали.

За предпочитане е делата да се водят при закрити врати, особено в случаи на трафик с цел проституция или в случаи на сексуално насилие. Целта е да се защити личният живот на жертвата, като не се излагат интимни подробности от личния ѝ живот и се гарантира безопасността ѝ.

В България

Българското законодателство съдържа две специални мерки за защита на личния живот на жертвите – забрана за снимане и заседание при закрити врати. Чл. 32(2) от Конституцията повелява, че личният живот на гражданите е неприкосновен и „*никой не може да бъде следен, фотографиран, филмиран, записван или подлаган на други подобни действия без негово знание*“. На базата на тази разпоредба съдът може да забрани използването на фотоапарати или камери в съдебната зала, но не може да забрани присъствието на журналисти.

Разпоредбата на чл.263(2) от НПК предвижда условията за провеждане на съдебно заседание при закрити врати: *„Разглеждането на делото или извършването на отделни съдопроизводствени действия става при закрити врати, когато това се налага за запазване на ... нравствеността, както и в случаите на [запазване в тайна на самоличността на свидетеля]. Разпоредбата може да се приложи и когато това е необходимо, за да се предотврати разгласяването на факти от интимния живот на гражданите.“* Тази мярка се прилага широко и в практиката в случаите на трафик с цел сексуална експлоатация, при които в съдебната зала присъстват само лицата, предвидени по закон. Съдът прилага мярката „закрити врати“ по своя инициатива, без да е необходима специална молба от страна на жертвата или адвоката ѝ.

НПК предвижда две основни мерки за сигурност – тайна самоличност на жертвата и лична физическа охрана, – а ако това не е достатъчно, може да се приложат мерките, предвидени в Закона за защита на лица, застрашени във връзка с наказателното производство, най-радикалната от които е пълна смяна на самоличността. Водещият разпита трябва да демонстрира много висок професионализъм и да води разпита по такъв начин, че едновременно да докаже фактическата ситуация и да попречи на обвиняемия да разбере кой е свидетелят. Охраната се прилага по изрична молба на жертвата или нейния адвокат.

Чл.67 от НПК предвижда забрана за доближаване до пострадалия. Тази възможност може да се приложи само когато вече има повдигнати обвинения срещу конкретно лице извършител (когато има „обвиняем“). Процедурата по налагане на тази забрана може да се инициира както служебно от прокурора, така и по молба на пострадалия. Тя отпада след приключване на делото.

Чл.139 (8) и чл.141 от НПК предвиждат изслушване на жертвата чрез аудио- или видеовръзка. Аудиовръзката е на практика неприложима, тъй като средствата за организирането на аудиовръзка са същите като за видеовръзка, която по-добре обслужва интересите на правосъдието. Затова когато е необходимо, съдите организират видеовръзка. Тези разпоредби не се прилагат автоматично, а само по молба на жертвата. Тя трябва много добре да обоснове молбата си, а съдът да даде много ясни при-

чини защо го позволява, за да не наруши правото на защита на подсъдимия.

В гр. София в сградата на Столична дирекция „Полиция“ има изградена огледална стая (наричана още „синя стая“), която е била използвана в практиката не само за разпити на непълнолетни лица. В някои случаи тази стая се използва за щадящо извършване на процесуално-следствени действия с участието на пълнолетни свидетели, например разпознаване на лица. При това процесуално-следствено действие лицата, които се разпознават, са вътре в огледалната стая, а свидетелят е зад стъклото. По същия начин „синя стая“ може да се използва и за разпит на пълнолетни лица, пострадали от трафик на хора и сексуално насилие.

ПРАВО НА ЗАЩИТА НА ФИЗИЧЕСКАТА НЕПРИКОСНОВЕНОСТ

Жертвите имат право на защита на своята физическа неприкосновеност. Полицията трябва да установи дали тяхната безопасност е гарантирана.

Правото на физическа неприкосновеност се отнася не само до гарантиране на безопасността на жертвите, но и до извършването на медицински прегледи. Жертвата трябва да е информирана, че ще е почти невъзможно резултатите от медицинските прегледи да останат конфиденциални, ако делото отиде в съда. С оглед на това отказът от сътрудничество не бива да се разглежда като провален опит за сътрудничество с властите.

В България

Българското законодателство съдържа принципно правило, че от всеки пациент се взема информирано съгласие преди пристъпване към каквито и да било медицински или други физически прегледи. Чл.87(1) от Закона за здравето предвижда, че *„медицинските дейности се осъществяват след изразено*

информирано съгласие от пациента“. В някои случаи обаче пострадалите при престъпление трябва да преминат задължителен медицински преглед. По-конкретно чл.144(2) от НПК предвижда задължителна медицинска експертиза, когато престъплението е причинило телесна повреда и има съмнения относно нейния характер (лека, средна или тежка). Правото на защита на физическата неприкосновеност по принцип се уважава. Въпреки това, макар следователят да не може да принуди жертвата да се подложи на медицински преглед, той може да я убеди, че това е единственият начин да се съберат доказателства по случая.

Изследването за ХИВ не е задължително, но може да помогне на следствието в определени случаи. Фактът, че жертвата е ХИВ-позитивна, не е утежняващо обстоятелство на престъплението „трафик на хора“ според дефиницията на българското право, но подобна информация може да бъде използвана в производството, за да се иска по-голямо наказание или увеличение на иска за обезщетение на вредите.

ПРАВО НА СПЕЦИАЛНА ЗАЩИТА НА СВИДЕТЕЛ

Ако жертвите свидетелстват в наказателното производство, те имат право на специална свидетелска защита и да бъдат третирани с уважение и достойнство. Те имат право да бъдат защитавани от заплахи, обиди, сплашване или нападение преди, по време на и след разследването и съдебното производство.

Много жертви имат основателен страх от репресии срещу тях, децата им или техни близки. В повечето случаи те или близките им са заплашвани от заподозрените с репресии, ако се обадят в полицията. Жертвите често са имали опит с насилието, на което трафикантите са способни. В много случаи трафикантите и техни съдружници (това могат да бъдат и членове на семейството) заплашват жертвата, за да я накарат да мълчи. Могат да упражнят натиск или тормоз над жертвата, за да попречат тя да свидетелства или пък да я принудят да оттегли показанията си. В случаите когато между жертвата и трафиканта има близка връзка, например произлизат от една общност или от едно семейство, ситуацията се влошава. Безопасността на жертвата в семейната

и приятелската среда трябва да е от първостепенно значение.

Трафикираните лица се страхуват да се срещнат лице в лице с трафиканта. Винаги когато е възможно, трябва да се избягва директна конфронтация между жертва/свидетел и обвиняем по време на съдебното разследване и делото, за да не се подлага жертвата на допълнителен натиск и да се предпази от заплахи от обвиняемия. Въпреки че е за предпочитане да има специализирани програми за защита на свидетели, те не представляват добра възможност, тъй като изискват смяна на самоличността, водят до прекъсване на всички връзки със семейството и приятелите и като цяло напълно заличават предишния живот на жертвата.

В България

Няма специални разпоредби за правото на жертвите на трафик на хора да бъдат третирани с уважение и достойнство в наказателното производство, но се прилага общото конституционно право, че „всеки има право на защита срещу незаконна намеса в личния и семейния му живот и срещу посегателство върху неговата чест, достойнство и добро име“.

- **Досъдебното производство**

Избягването на директната (лице в лице) конфронтация между жертвата и обвиняемия по време на следствието е въпрос на тактика на следователя. В практиката следователите обикновено се опитват да избегнат следственото действие „разпознаване на лица“, като първо показват на жертвата снимки и извършват разпознаване по снимков материал. Само ако резултатите от това са несигурни, следователите извършват „разпознаване на лица“, по възможност чрез щадящи средства. Например, стаята за разпити с огледално стъкло („синя стая“) в Столична дирекция „Полиция“ се използва на практика за разпознаване на заподозрени, като жертвата е скрита зад огледално стъкло, а заподозрените са вътре в стаята.

Правото на жертвата да бъде третирана с уважение и достойнство съответства на задължението на властите да сведат разпи-

тите до минимум. Подаването на **подробен писмен сигнал от името на жертвата** за престъплението има предимството, че може да намали броя на разпитите в досъдебното производство, тъй като помага на жертвата предварително да осмисли събитията в тяхната пълнота и да състави ясно, последователно изложение на фактите.

На разпит пред разследващия полицаи не присъства обвиняемият. Възможно е към момента на този разпит все още да няма фигура на „обвиняем“ и такъв да бъде привлечен по-късно въз основа на показанията на жертвата. Ето защо е възможен втори разпит на жертвата по време на фазата на разследването. При положение че вече има фигура на обвиняем, може да се вземе решение за разпит на жертвата пред съдия по време на досъдебното производство. Няма пречка жертвата сама да поиска от прокурора такова следствено действие. Значението на разпит пред съдия е, че обвиняемият присъства на него и има възможност да задава въпроси на жертвата. Поради това на по-късен етап, когато делото навлезе в съдебна фаза, жертвата може да се „освободи“ от даване на показания, като помоли да се прочетат по-ранните ѝ показания, дадени пред съдия. Поне едно изправяне на жертвата пред извършителя с директна размяна на въпроси и отговори е неизбежно, за да е налице справедлив процес според българското законодателство.

Има два начина за избягване на директната конфронтация между жертвата и обвиняемия – разпит в „синя стая“ и запазване на самоличността на жертвата в тайна. Когато прокурорът разреши запазване в тайна на самоличността на жертвата, всяка информация относно нейните лични данни се премахва от папката с документи по делото и на жертвата се дава идентификационен номер. В папката се прилага протокол за разпит на жертвата без нейния подпис. По този начин когато обвиняемият получи достъп до материалите по делото (папката с делото), той не може да открие информация за самоличността на жертвата.

По време на разпитите жертвите може да бъдат придружавани от човек, на когото имат доверие, по техен избор. Практика е и полицитеите да отидат на място в приюта, за да проведат беседата в присъствието на социалния работник, който отговаря за случая. За провеждането на разпита, от друга страна, социалният работник придружава жертвата до полицейския участък. Освен това деловодствата на някои съдилища признават социалния работник или психолога за представител на пострадалия и му предоставят информация за развитието на делото.

• Процесът

Всякакви заплахи, обиди или нападки представляват нарушения на реда в съдебната зала и председателят на съда трябва да вземе мерки, когато се появят такива нарушения. При тежки нарушения и след предупреждение съдията може да наложи глоба от 500 лева на всеки от участниците в делото или публиката. Като крайна мярка съдията има право и да отстрани подсъдимия от съдебната зала, като по този начин защитава пострадалия от уронване на достойнството му.

По принцип НПК не съдържа разпоредби, които да позволяват прочитането на предварителните показания на жертвата на основание „да се избегне повторна виктимизация“. Възможностите за прочитане на предварителните показания от досъдебното производство са изрично изброени в чл.281 от НПК и покриват следните ситуации:

- „1. между тях и показанията, дадени на съдебното следствие, има съществено противоречие;*
- 2. свидетелят отказва да даде показания или твърди, че не си спомня нещо;*
- 3. свидетелят, редовно призован, не може да се яви пред съда за продължително или неопределено време и не се налага или не може да бъде разпитан по делегация;*
- 4. свидетелят не може да бъде намерен, за да бъде призован, или е починал;*
- 5. свидетелят не се явява и страните са съгласни с това;*
- 6. свидетелят е малолетен и при разпита му са присъствали обвиняемият и неговият защитник.“*

Съгласно действащото законодателство жертвата е длъжна да се яви на заседанието и когато е изправена за разпит, може да се позове на някоя от горните хипотези – например да откаже да даде показания или да твърди, че не си спомня нещо. Когато е налице правно основание, съдът не може да откаже да прочете показанията от досъдебното производство. На практика това се случва в много дела – изчитат се показанията, дадени по време на досъдебното производство, тъй като свидетелите забравят подробности за събитията, появяват се противоречия и съответно възниква някое от основанията на чл.281 от НПК.

Реакциите на жертвата – например плач, колебание, страх, нежелание да говори, когато е в близост до подсъдимия, – се отразяват в протокола от съдебното заседание. Негативният ефект от разпитите върху психиката на жертвата може да се добави в иска срещу трафиканта за обезщетение за морални вреди.

Когато защитен свидетел се разпитва в открито съдебно заседание, подсъдимият и неговият защитник се извеждат от съдебната зала в отделно помещение. Преписи от протоколите за разпит на жертвата без нейния подпис се предявяват незабавно на подсъдимия и на защитника, които писмено могат да поставят въпроси на жертвата.

Жертвата може да поиска подсъдимият да седне отзад на местата, предназначени за публиката, така че да не го вижда, докато говори.

Жертвата трябва да бъде психологически подготвена, че защитникът на подсъдимия ще задава въпроси, които могат да бъдат агресивни, да се опитват да я унижат, да я изкарат измамница или да са свързани с нейното сексуално минало.

Ако жертвата участва като частен обвинител/граждански ищец и има упълномощен адвокат, няма нужда да се явява на всяко заседание – адвокатът ѝ се явява вместо нея.

ПРАВО НА ОБЕЗЩЕТЕНИЕ

Жертвите на трафик имат право на адекватни и ефективни средства за защита. Това включва правото на обезщетение за претърпени имуществени и неимуществени вреди.

Правото на обезщетение е важна част от достъпа до правосъдие за жертвите на трафик. Много често жертвите на трафик са претърпели сериозни щети, както материални (били са принуждавани да дават спечелените пари на трафиканта, не са им били изплащани заплати, медицински разходи, разходи по смяна на местожителство, загуба на бъдещи приходи или заплащане на имуществени вреди и др.), така и нематериални или морални щети (психични и емоционални травми, уронване на авторитета, болка и страдание, загуба на обществен и приятелски кръг). Обезщетяването на виновно причинени вреди е основен правен принцип. Върховният комисар по правата на човека заявява:

Според международното законодателство жертвите на трафик в качеството им на лица, чиито човешки права са били нарушени, имат правото на подходящи мерки за закрила и подкрепа. Много често обаче това право не е достъпно за жертвите на трафик, тъй като нямат информация за възможностите и начините да получат такива мерки, в това число компенсация за това, че са били трафикирани и експлоатирани. За да бъде преодолян този проблем, на жертвите на трафик трябва да се предостави правна и друга материална подкрепа, за да могат те да се възползват от правото си на подходящи мерки за закрила и подкрепа.¹

Протоколът на ООН за трафика и свързаната с него Конвенция задължават страните членки да създадат подходящи процедури да осигурят достъп до компенсация и обезщетение. В допълнение на това Конвенцията на Съвета на Европа за трафика съдържа клауза за компенсация от държавата чрез учредяването на фонд за жертви.

¹ Офис на Върховния комисар по правата на човека, Препоръки и насоки за правата на човека и трафика на хора.

Правото на компенсация на жертвите, в частност жертвите на трафик, е разгледано в няколко документа на Европейския съюз. Това право включва:¹

- право на достъп до съществуващи схеми за компенсация за жертви на тежки международни престъпления;
- право да получи своевременно решение за компенсация от извършителя по време на наказателното производство, освен в случаите, когато националното законодателство постановява подобно решение да бъде направено в други съдебни производства;
- право да се върне собственото им имущество (освен ако спешно не се налага то да се използва за наказателното производство), което е било възстановено или иззето по време на наказателно производство, без отсрочка или забавяне.

В България

Първо, парично обезщетение за имуществени и неимуществени вреди може да се търси като част от наказателното производство – да се плати от извършителя. Ако е присъдено обезщетение, пострадалият сам носи отговорност за изпълнението на присъдата. Няма държавен орган, който да гарантира, че пострадалият реално ще получи присъденото обезщетение. Според българското право държавата няма задължение да събере сумата вместо пострадалия. Прокуратурата и пострадалият имат право да искат заповед за арестуване на обвиняемия и по време на досъдебното, и по време на съдебното производство като гаранция на иска за обезщетение (и глобата). Правото на обезпечение по чл.72 и чл.73 от НПК възниква, когато предвиденото наказание е „глоба“, „конфискация“ или „отнемане в полза на държавата“.

Правото на пострадалите да предявят иск за обезщетение срещу трафикантите в наказателното производство е предвидено в чл.84 (1) на НПК: *„Пострадалият или неговите наследници ... могат да предявят в съдебното производство граждански иск за обезщетение на вредите и да се установят като граждански иници.“* Съдът допуска гражданския иск за съвместно разглежда-

¹ Европейска комисия, Вътрешни работи (2013), Правата на жертвите на трафик на хора в ЕС, стр.8 и 20. Докладът е достъпен на различни езици на http://ec.europa.eu/anti-trafficking/EU+Policy/EU_rights_victims.

не в наказателния процес, когато той „не може да стане причина за отлагане на наказателното дело“.

Исковете за неимуществени вреди се доказват лесно – обикновено са достатъчни показанията на един свидетел (роднина или близък приятел) и/или психологическа оценка, изготвена от психолога, който е помагал на пострадалия. По принцип е възможно да се предяви иск за обезщетение на имуществени вреди, по-специално за неплатени/дължими възнаграждения.

Второ, възможно е да се предяви иск за обезщетение за имуществени и неимуществени вреди в гражданско производство – да се плати от извършителя.

Трето, има държавен фонд¹, към който жертвите могат да кандидатстват за компенсация на имуществени вреди. Компенсация може да бъде дадена дори трафикантът да е неизвестен и разследването да е приключило поради това, че той не е разкрит. Компенсация може да бъде дадена и когато трафикантът е известен, но разследването е прекратено, например поради неговата смърт или поради изтичане на давност. Следните разходи могат да бъдат компенсирани по държавно финансираната схема: медицинско лечение (прегледи и лекарства, които не се покриват от Здравната каса); транспортни разходи (автобусни билети за явяване за разпит); хонорари, платени на адвокат, когато пострадалият не е ползвал безплатна правна помощ; други съдебни такси; пропуснати доходи (пострадалият е напуснал работата си, за да последва обещаното му от трафиканта). Фондът компенсира суми между 250 и 5000 лева.

1. Защо търсенето на обезщетение е важно?

Понякога обвиненият трафикант предлагат сделка на пострадалото лице, което се е съгласило да сътрудничи на полицията – определена парична сума срещу оттегляне на показанията. Чрез подаване на граждански иск за обезщетение на причинените вреди пострадалото лице може да спечели много по-голяма сума от тази, която му предлага трафикантът.

Ако трафикантът не е бил осъждан преди, вероятно ще му бъде наложена условна присъда (без реално привеждане в затвор). Възможно е трафикантът да получи ефективно наказание лишаване от свобода, но то да е в размер на предвидените по закон

¹ Жертвите на трафик имат право на еднократна финансова компенсация от този фонд според Закона за подпомагане и финансова компенсация на жертви на престъпления.

минимуми – 2 или 3 години. Съществуват и условия за предсрочно освобождаване, които позволяват още по-кратък престой в затвора. При всички случаи лишаването от свобода не е най-болезнената санкция за трафиканта. Най-болезнената санкция за него е отнемането/намаляването на имуществото му. Осъждането на трафиканта да плати обезщетение на жертвата носи морално удовлетворение и спомага за процеса на възстановяването ѝ.

2. Какви вреди може да се обезщетят?

Може да се претендира обезщетение за имуществени вреди. То може да включва:

- медицинско лечение (прегледи и лекарства, които не се покриват от Здравната каса);
- транспортни разходи (напр. автобусни билети за явяване на разпит);
- хонорари, платени на адвокат (когато пострадалият не е ползвал безплатна правна помощ);
- държавни такси в съдебни производства;
- пропуснати доходи (напр. пострадалият е бил отвлечен и вследствие на неявяването си на работа – уволнен);
- дължимо възнаграждение (напр. разликата между възнаграждението, което трафикантът е давал на пострадалия, и минималната работна заплата за страната) и др.

Може да се претендира обезщетение за неимуществени (морални) вреди. То може да включва:

- физическа болка от упражнено насилие от страна на трафикант/клиент;
- емоционално страдание от принудителната работа и/или условията на работа;
- страх от физическо наказание, в случай на евентуално бягство;
- страх от отмъщение (лично или на близките) при реализирано бягство;
- срам от извършваната принудителна работа;
- срам от разгласяване на престъплението;
- тревога от заплахи, отправени след изразено съгласие за сътрудничество с полицията;
- стрес по време на даване на свидетелски показания в съда;

- емоционално страдание от принудително прекъсване на бременност, настъпила през периода на сексуалната експлоатация;
- болка и страдание от полово преносими болести и др.

3. Колко начина за търсене на обезщетение съществуват?

Обезщетение може да се търси от трафиканта чрез:

- подаване на граждански иск в образуваното наказателно производство и
- образуване на самостоятелно гражданско производство.

Обезщетение може да се търси от държавата чрез:

- молба за финансова компенсация за имуществени вреди, по *Закона за подпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпления, и*
- молба за еднократна парична помощ, по *Закона за социално подпомагане.*

4. От какво зависи кой е най-подходящият начин?

Зависи от това:

- какво иска жертвата;
- вредата ясна ли е;
- трафикантът разкрит ли е;
- има ли обвинителен акт срещу трафиканта;
- трафикантът има ли имущество, с което да плати обезщетението;
- способна ли е (психически) жертвата да изтърпи (дълго) производство.

5. Държавата ще събере ли присъдената парична сума вместо жертвата?

Не. Ако съдът е осъдил трафиканта да плати обезщетение, пострадалият сам носи отговорност за изпълнението на съдебното решение. Изпълнителен лист, издаден от съда, се връчва на частен съдебен изпълнител, който образува изпълнително дело за изследване на имуществото на осъдения и събирането на дълга.

6. Как може да се гарантира реалното плащане на обезщетение от трафиканта?

Чрез обезпечение. Обезпечението е във вид на заповест за арест на банкова сметка, заповест за арест на автомобил или възбрана върху недвижим имот. Имущество, върху което има наложен заповест/възбрана, не може да бъде продадено. Обезпечението се налага от съд по молба на пострадалия (чл. 72 от НПК). Молбата за обезпечение може да бъде направена по време на фазата на разследването след повдигане на обвинение срещу конкретно лице.

7. Каква сума може да бъде присъдена?

Размерът на обезщетението за морални вреди се определя по справедливост във всяко едно дело. Той е различен според индивидуалните особености на конкретния случай. Зависи от това какъв период от време е продължил трафикът, от възрастта на жертвата, от начина на склоняването ѝ (напр. чрез физическа сила или чрез въвеждане в заблуждение), от условията, при които е работила, от поведението на трафиканта след бягството на жертвата, от продължителността на възстановяването на жертвата и последиците върху нейното (емоционално и физическо) здраве и т.н. Например през 2010 г. Сливенски окръжен съд присъжда обезщетение от 25 000 лв. за това, че трафикантите склонили, укрили и превозили жена с цел сексуална експлоатация; през 2011 г. Плевенски районен съд присъжда обезщетение от 20 000 лв. за това, че трафикантите превозили в чужбина и принудили непълнолетно момиче да извършва кражби.

8. Какво е предимството на държавно финансираната компенсация?

Компенсация по Закона за подпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпления може да бъде дадена дори трафикантът да е неизвестен и разследването да е приключило поради това, че той не е разкрит. Компенсация може да бъде дадена и когато трафикантът е известен, но разследването е прекратено например поради неговата смърт или поради изтичане на давност. Недостатък е, че трябва да се съхраняват писмени доказателства за претърпените (имуществени) вреди, които впоследствие да се приложат към молбата.

9. Как се доказват моралните вреди?

Морални вреди се доказват чрез

- психологическа оценка;
- свидетели;
- разпечатки от телефонни разговори или текстови съобщения;
- писма;
- медицински експертизи.

ЗАБРАНА ЗА ЗАДЪРЖАНЕ НА ЖЕРТВИ НА ТРАФИК

Жертвите на трафик не трябва да бъдат задържани в арест или настанявани в приюти от затворен тип, домове за чужденци или други институции с условия, сродни на задържане.

Задържането на (предполагаеми) жертви на трафик (включително деца) в обществени центрове за задържане или в обществени или частни подслони е в разрез с редица основополагащи принципи на международното право, като правото на свободно движение, забраната на незаконно лишаване от свобода, неправомерен арест и задържане, както и забраната на дискриминация, основана на полов признак, и по тази причина трябва да бъде считано за незаконно.

Задържането на жертви на трафик може да има различен повод. Жертвите може да бъдат задържани като незаконни мигранти, в резултат на въвличане в нелегални дейности, като проституция или нелегална работа (дори и ако са правилно идентифицирани като жертви), защото не искат или не могат да сътрудничат при наказателното разследване или защото тяхното сътрудничество не се счита за полезно.

Друга форма на задържане е настаняването на жертвите в подслони от затворен тип или други центрове с условия, близки до задържане. Често оправдания за този вид задържане са нуждата да се предостави подслон и подкрепа, нуждата на жертвата да бъде защитена от причиняване на допълнителни вреди, нуждата

да се осигури сътрудничество от страна на жертвата по време на разследването и наказателното производство. Практиката да се задържат жертви в подслони, домове или други институции често е обусловена от пола на жертвата. По-голяма част от жертвите на трафик, задържани в подслони от затворен тип, са жени и момичета.

Препоръките и насоките от Офиса на Върховния комисар по правата на човека твърдят недвусмислено, че задържането на жертви на трафик е неправомерно и (по тази причина) незаконно. Те призовават държавите членки да гарантират, че жертвите на трафик няма да бъдат задържани в домове за чужденци или други институции с условия, сродни на задържане. Ако жертвите са деца, Конвенцията по правата на детето постановява, че:

... нито едно дете не трябва да бъде лишавано от свободата му незаконно или неправомерно. Задържането или лишаването от свобода на дете трябва да бъде в съответствие със закона и да бъде използвано като крайна мярка и за възможно най-кратък период от време.

Задържането на деца, които имат нужда от закрила, изрично е отхвърлено от Комитета по правата на детето:

Лишаването от свобода на деца, които са били изоставени или са били обект на злоупотреба, е равносилно на наказание за тези деца, които са жертва на престъпление, а не извършители на такова.

В България

В България подслоните и кризисните центрове за пълнолетни жертви са от отворен тип и настаняването там става само с тяхно съгласие. Приютите за непълнолетни жертви са от затворен тип, като децата не могат да излизат навън без придружител. Входната врата на приюта е винаги заключена, а на прозорците има решетки. Напускането на приюта по собствено желание се счита за бягство и полицията трябва да бъде уведомена веднага и да

започне издирване. Европейският съд по правата на човека е постановил, че в България настаняването в кризисен център на деца, жертви на трафик, не се признава за мярка за закрила, а се счита за „задържане“ (лишаване от свобода) по смисъла на Чл.5 от ЕКПЧОС.

Най-честият вид мярка за закрила по Закона за закрила на детето, която Дирекция „Социално подпомагане“ и прокуратурата изискват от съда, е „настаняване в кризисен център“, докато другите предвидени в закона мерки почти никога не се изискват. Има редки изключения, когато съдът решава, че съществува алтернатива на настаняването в кризисен център (семейство на роднини, приемно семейство и др.). Приемната грижа за първи път е въведена в България през 2000 г. с влизането в сила на Закона за закрила на детето и понастоящем все още е слабо развита услуга. Нуждата от заместване на държавните домове за деца с приемна грижа е системен проблем в България, който засяга не само деца, жертви на трафик, но и всички случаи на деца в риск.

ЗАБРАНА ЗА НАКАЗАТЕЛНО ПРЕСЛЕДВАНЕ И ОСЪЖДАНЕ

Жертвите на трафик на хора не трябва да бъдат обвинявани или съдени за проституция или незаконни дейности, които са били принудени да вършат.

Жертвите може да са извършвали престъпления в резултат на това, че са били в ситуация на трафик. Примерни престъпления са нелегално пресичане на граница, извършване на просяка или проституция в страни, където това е незаконно.

В тази ситуация жертвите се оказват губещи и в двата случая. Ако не докладват за престъплението или не подпомогнат залавянето на престъпника, те рискуват да бъдат подведени под наказателна отговорност и осъдени, а ако го направят – рискуват да бъдат заплашвани и репресирани от страна на трафикантите.

Широко възприет принцип е, че лице, което е било принудено да извърши престъпление, не бива да бъде подведено под отговорност за това престъпление.

Конвенцията на Съвета на Европа за борба с трафика на хора изрично предвижда възможността за ненаказуемост на жертви за тяхното въвличане в незаконни дейности, в случай че са били принудени да го направят. Директивата за борба с трафика на хора на ЕС съдържа сходно постановление.

В някои държави приложението на принципа за ненаказуемост се изразява в автоматично прекратяване на наказателното производство срещу трафикираната жертва веднага щом тя е идентифицирана като такава. В други, по-чести случаи приложението на принципа изисква да се вземе решение от полиция, прокуратура или съд въз основа на обстоятелствата при всеки индивидуален случай. В различните държави има разнообразни тълкувания и практики относно въпроса дали принципът налага само задължение да не се наказват жертвите на трафик или – допълнително – да не им се повдигат обвинения.

В България

При липса на някои фактори, ограничаващи тяхната отговорност, като възраст или умствено ограничение, трафикираните лица нормално биха били наказателно отговорни за своите действия. Тяхната отговорност за свързани с трафика престъпления, обаче, е стеснена от факта, че тяхната свобода на действията е ограничена от трафикантите: жертвите са принудени да извършат престъпление, бидейки трафикирани или като последица от трафикирането си.

В този смисъл е новата разпоредба на чл.16а от НК, която гласи: „Не е виновно извършено деянието, което е осъществено от лице, пострадало от трафик на хора, когато е било принудено да го осъществи в пряка връзка с това му качество.“

Типично деяние, осъществено от пострадало от трафик лице, е проституцията. Жертви на трафик не могат да бъдат наказателно отговорни и осъждани за това, че са проституирали. На практика

в България се случва точно обратното. В последните години на основание чл.329 от НК властите започнаха арести на проституиращи лица с повдигане на следното обвинение: „Пълнолетно работоспособно лице, което продължително време не се занимава с общественополезен труд, като получава нетрудови доходи по непозволен или неморален начин, се наказва ...“.

Чрез прилагането на тази разпоредба държавата третира жертвите на сексуална експлоатация като лицата, отговорни за проблемите, свързани с проституцията, а не като жертви на престъпление. Наказателното преследване на проституиращите лица допринася за тяхната маргинализация и прави невъзможна тяхната интеграция в обществото, както и шанса им за алтернативна работа в бъдеще. Свидетелство за съдимост, сочещо, че лицето е осъждано, значително възпрепятства търсенето и кандидатстването за работа за тези, които искат да се откажат от проституцията.

РАЗРЕШЕНИЕ ЗА ПРОДЪЛЖИТЕЛНО ПРЕБИВАВАНЕ, РАЗРЕШЕНИЕ ЗА ХУМАНИТАРЕН СТАТУТ

Нелегални жертви/мигранти имат право на временно пребиваване за периода, докато трае наказателното производство, ако след края на периода за размисъл решат да сътрудничат на властите. Ако завръщането в страната на произход би застрашило живота и здравето им, жертвите на трафик имат право да кандидатстват за убежище или за хуманитарен статут.

Жертви на трафик чужди граждани, които са идентифицирани в България, имат същите права както и жертвите български граждани. Жертвите чужденци имат право да получат право на продължително пребиваване в страната, в случай че се съгласят да съдействат на разследващите органи за разкриване на престъплението. Правото на продължително пребиваване трае, докато приключи наказателният процес.

Въпреки че не всички жертви са бежанци, някои жертви на трафик може да имат нужда от международна закрила. За жертвите на трафик може да е невъзможно да се върнат в страната на

произход поради страх от повторна виктимизация и повторно трафикиране. Може да се страхуват от отлъчване от обществото, стигматизация, наказание от семейството, общността или дори от властите. Подобен страх може да е основателен и да доведе до преследване на жертвата, като по този начин задейства предоставянето на международна закрила по Закона за убежището и бежанците.

Конвенцията на Съвета на Европа за борба с трафика на хора изрично постановява, че жертвите на трафик не трябва да бъдат връщани в държава, където има сериозен риск те да бъдат подложени на преследване, изтезание или други форми на малтретиране. Конвенцията утвърждава и правото на жертвите на трафик да търсят и получават убежище.

Преди една жертва на трафик да бъде върната или депортирана в страната на произход, страните членки трябва да са наясно дали подобно действие няма да изложи жертвата на някой от гореописаните рискове.

В този смисъл от изключително значение е да бъдат идентифицирани жертвите на трафик сред бежанците и да им се дава възможност да се възползват от правата си на период на размисъл, настаняване в подслон, социална и психологическа подкрепа, забрана за задържане и наказателно преследване.

РЕПАТРИРАНЕ И ГАРАНЦИИ ПРОТИВ ПОВТОРНО ВЪВЛИЧАНЕ

Жертвите имат право, ако желаят, да се завърнат в родината си без излишно или неоправдано забавяне и при гарантиране на сигурността им. При всяко решение за репатриране трябва да се взема предвид безопасността на жертвата и на нейното семейство.

И Протоколът на ООН за трафика, и Конвенцията на Съвета на Европа съдържат постановление да се осигури безопасно и – доколкото е възможно – доброволно завръщане. Критичен аспект на безопасната реинтеграция е подкрепата в това начинание. Жертви, които са подкрепени при завръщането си, са по-малко

податливи към повторно трафикиране и по-малко уязвими към заплахи, отмъстителност, социална изолация и стигматизация. Програмите за завръщане и реинтеграция трябва да уважават правото на личен живот на жертвата и да зачитат правото на безопасност, достойнство и здраве на жертвата на трафик. Програмите трябва да се стремят да осигурят безопасността и благоденствието на завърналите се жертви, да им дадат възможност да намерят надеждни средства за съществуване, да предотвратят повторната виктимизация и да намалят риска от повторно въвличане в трафик.

Правото на завръщане предполага да се разреши на жертвите, които искат да се завърнат, да направят това незабавно. Задържането им в подслони, затвори или домове за чужденци, или принуждаването им да останат за периода на наказателното производство е в явно противоречие с това право.

Гаранции против повторно въвличане

Гаранцията против повторно въвличане е важен компонент на правото за подходящи мерки за закрила. Това обхваща и правото за защита от повторна виктимизация, като жертвата не трябва да бъде връщана на място, където има риск от повторно въвличане в трафик. Протоколът на ООН за трафика на хора задължава всички държави членки „да закрилят жертвите [...] особено жени и деца, от повторна виктимизация“.

Гаранцията за закрила от повторно въвличане включва и гаранция за безопасно завръщане. По тази причина способността на държавата да защити ефективно жертвите на трафик след тяхното завръщане е от първостепенна важност. Преди да се вземе решение за завръщане, депортиране или репатриране е необходимо да се изготви оценка на риска.

На практика това означава, че (потенциалните) жертви на трафик може да не бъдат върнати на границата. Конвенцията на Съвета на Европа постановява държавите да не местят лицето от неговата територия, докато процесът по идентификация не е приключил, тъй като правата, заложили в Конвенцията, ще си ос-

танат само теоретични и недействителни, ако лицето е върнато преди да е завършила идентификацията му като жертва. Според Протокола на ООН и Конвенцията на Съвета на Европа в случай на репатриране безопасността на жертвата на трафик и на семейството ѝ задължително трябва да бъде взета под внимание.

Оценка на риска

Преди завръщането на жертвата на трафик е необходимо да се направи оценка на риска за това дали жертвата е в риск от повторно трафикиране, повторна виктимизация и/или е обект на други опасности. Целта на оценката е да определи степента на безопасност на жертвата при нейното завръщане, какви са възможностите ѝ за социално включване и професионална реализация, както и риска от повторно въвличане в трафик. В случай че жертвата на трафик има деца, трябва да се вземе предвид и най-добрият интерес на всяко дете, както и дали децата ще имат възможност да посещават училище и да получават медицинска помощ, социална грижа и други необходими фактори за тяхната закрила и безопасност.

Оценката на риска е процес, който започва още с идентификацията на жертвата. Социалните служби имат свое специфично място в него, което поради естеството на работата им се отличава от ролята на разследващите органи и полицията. Последните имат ясното задължение да провеждат един непрекъснат процес на оценка на риска по отношение на сигурността и доброто състояние на пострадалите и техните семейства във всеки етап на процеса на разследване и правораздаване. Социалните работници създават връзка на доверие с потърпевшите и това им дава възможност да бъдат много полезни в процеса на изследване на риска. Оценката на риска трябва винаги да се осъществява в сътрудничество между няколко организации (например НПО, което е доставчик на услуга, полиция и представител на страната на произход). Процедурата трябва да е недвусмислена и да води до постигане на съгласие относно всички елементи, които съдържа оценката на риска.

Полицията и социалните служби обикновено боравят с раз-

лични представи за това какво представлява риск. Първите го разбират като опасност за живота и здравето на пострадалия, опасност от ново въвличане в престъпните мрежи и ретрафикиране. Социалните служби използват по-широко понятие, което отчита и рисковете от маргинализиране, стигматизация, липсата на подкрепяща среда и ресурси за справяне, безработица, бедност и т.н.

Оценката на риска не е еднократен акт, а динамичен продължителен процес, който се преразглежда при всяко взаимодействие с жертвата. Успехът на оценката зависи от доверието и участието на жертвата във връзката ѝ с доставчика на услуги, както и с настоящите защитни действия¹, ресурси и ограничения на жертвата. Оценката на безопасността трябва да съответства на настоящата ситуация и обстановка, да отговаря на нуждите и желанията на жертвата, да приоритизира областите на по-висок риск и да отразява действителните притеснения на жертвата относно сигурността. Оценката на безопасността включва също и заплахите за сигурността на жертвата във всички сфери на живота ѝ, настоящия ѝ опит с насилие и минал, ако има такъв. Тя включва оценка както на динамичните, така и на статичните рискови фактори. Оценката на безопасността също така се фокусира върху онези аспекти от ситуацията, които жертвата може да контролира. Оценката на безопасността е необходима първа стъпка в управлението на риска.

Управлението на риска е процес на сътрудничество, при който социалните работници работят заедно с жертвата за изграждането на план за повишаване на сигурността на жертвата и намаляване на риска от по-нататъшна виктимизация. Той е пригоден към конкретната ситуация на жертвата и съответен на информацията, събрана при оценката на безопасността. Управлението на риска надгражда това, което жертвата вече прави, за да подобри безопасността си и да намали риска, и е насочено към елементите на риск и заплаха, които жертвата иска да адресира. Планирането на управлението на риска се концентрира върху защитни

1 Защитни действия са тези действия, които се предприемат, за да се повиши безопасността и да се намали рискът от последваща виктимизация. Някои защитни действия се предприемат от страна на клиентите, а някои – от други участници във възстановителния процес (полиция, органи на разследването и др.).

действия, които жертвата би искала да предприеме, смята, че са реалистични и възможни, и е склонна да ги изпълни. Плановете за управление на риска се подхранват от постоянни и динамични оценки на безопасността.

Деца

Член 16(7) от Конвенцията за борба с трафика на хора на Съвета на Европа гласи:

... децата жертви не трябва да бъдат връщани в страната, ако след оценката на риска има индикатори, че връщането им не е в техен най-добър интерес.

Всяко решение за връщане на дете трябва да бъде основано на оценка за най-добър интерес.

Ако се вземе решение за връщане на дете, то трябва да бъде основано на официална оценка за най-добър интерес на детето.¹ Факторите, които трябва да бъдат взети под внимание, са следните²:

- безопасност, сигурност и социално-икономически условия, при които ще живее детето при завръщането му;
- наличието за договореност за грижи за детето;
- гледната точка на детето и на тези, които ще се грижат за него;
- степента за възможност за интеграция на детето в приемащата страна и периода на отсъствие от страната на произход;
- правото на детето „да запази идентичността си, в това число националността, име и семейни връзки“ и
- „осигуряване на последователност в отглеждането и възпитанието на детето и опазване на неговия етнически, религиозен, културен и лингвистичен произход“.

1 Оценка за най-добър интерес на детето е формален процес, който следва стриктни процедурни мерки, създадени да определят най-добрия интерес на детето, що се отнася до важни решения, засягащи детето. Оценка трябва да включва и гласа на детето, също и на експерти от съответни области, и да балансира всички налични фактори с цел вземане на най-доброто решение. Върховен комисариат на ООН за бежанците, Насоки за определяне на най-добрия интерес на детето, 2008, и UNHCR. Върховен комисариат на ООН за бежанците, Най-добър интерес на детето – Информационен бюлетин за закрила, 2008.

2 Комитет по правата на детето, Общо постановление No. 6.

ПРАВАТА НА ЖЕРТВИТЕ НА ТРАФИК СПОРЕД БЪЛГАРСКОТО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО

Към 2015 г. българското законодателство в голяма степен е синхронизирано с европейското, като празноти остават в областта на защитата от повторна виктимизация и правото да не се сътрудничи на властите. Правата на пострадалите от трафик на хора са разпръснати в различни закони. Основните права се съдържат в:

- Наказателнопроцесуалния кодекс;
- Закона за борба с трафика на хора;
- Закона за социалното подпомагане;
- Закона за подпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпления (Закона за подпомагане и компенсация).

Относими разпоредби има също в: Наказателния кодекс, Правилника за прилагане на Закона за социалното подпомагане, Закона за закрила на детето, Закона за чужденците в Република България, Закона за защита на лица, застрашени във връзка с наказателно производство, Закона за убежището и бежанците, Националния механизъм за насочване и подпомагане на жертви на трафик, Координационен механизъм за рефериране и обгрижване на случаи на непридружени деца и деца, жертви на трафик, завръщащи се от чужбина, и др.

В таблицата са представени нагледно законовите разпоредби (международни и национални), които гарантират някои от основните права на жертвите на трафик.

Период за размисъл**КОНВЕНЦИЯ на Съвета на Европа за борба с трафика на хора**

Чл.13 (1) Всяка държава трябва да предвиди във вътрешното си право период за размисъл и възстановяване от поне 30 дни, когато има основателни предположения, че заинтересуваното лице е жертва. Такъв период би бил достатъчен за лицето да се възстанови и да избяга от влиянието на трафикантите и/или да вземе информирано решение относно съдействие с компетентните власти. ... Тази разпоредба не пречи на провежданите действия от компетентните власти във всички етапи от съответните национални производства, и по-специално когато разследват и преследват конкретните деяния.

ЗАКОН за борба с трафика на хора

Чл.9 (2) В приютите се приемат лица, които са заявили, че са жертви на трафик на хора. Приемането се извършва по тяхно искане за срок до 10 дни при условията и по реда, определени с правилника по чл.12.

(3) Срокът по ал. 2 може да бъде продължен с 30 дни по предложение на местните комисии, органите на досъдебното производство или съда, когато лицето е изявило желание за това.

Чл. 26. (1) След като идентифицират лицата, които са жертви на трафика на хора, органите на досъдебното производство са длъжни незабавно да ги информират за възможността да получат специална закрила, ако в едномесечен срок декларират съгласието си да сътрудничат за разкриване на престъплението.

(2) По предложение на Държавната агенция за закрила на детето срокът по ал. 1 може да бъде продължен до два месеца, когато лицето, жертва на трафика, е дете.

<p>Право да не сътрудничат на разследването</p>	<p>КОНВЕНЦИЯ на Съвета на Европа за борба с трафика на хора Чл.12 (6) Всяка държава трябва да въведе такива законодателни или други мерки, каквито са необходими, за да се гарантира, че подкрепата на жертвата не е поставена под условие на нейното/неговото желание да участва като свидетел.</p> <p>Директива на Европейския съюз 2011/36/EU за превенция и борба с трафика на хора и защита на неговите жертви Чл.11 (3) Държавите членки трябва да предприемат необходимите мерки, за да гарантират, че съдействие и подкрепа на жертвата няма да се поставят под условие на нейното/неговото желание да съдейства в наказателното разследване, преследване и процес.</p> <p>ЗАКОН за борба с трафика на хора Чл. 25. На лицата, които са жертви на трафик на хора и са изразили съгласие да сътрудничат за разкриване на извършителите на трафика, се предоставя статут на специална закрила за срока на провеждане на наказателното производство. Чл.26. (1) След като идентифицират лицата, които са жертви на трафика на хора, органите на досъдебното производство са длъжни незабавно да ги информират за възможността да получат специална закрила, ако в едномесечен срок декларират съгласието си да сътрудничат за разкриване на престъплението.</p>
<p>Право на специална закрила при съдействие</p>	<p>ЗАКОН за борба с трафика на хора Чл.25. На лицата, които са жертви на трафика на хора и са изразили съгласие да сътрудничат за разкриване на извършителите на трафика, се предоставя статут на специална закрила за срока на провеждане на наказателното производство, която включва:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. предоставяне на разрешение за продължително пребиваване в страната на чужди граждани; 2. продължаване на престоя в приютите.

Право да бъдат информирани от полицията за правата си

ЗАКОН за подпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпления

Чл.6. (1) Органите на Министерството на вътрешните работи и организациите за подкрепа на пострадали уведомяват пострадалите за:

1. организациите, към които пострадалите могат да се обърнат за безплатна психологическа помощ и подкрепа, както и видовете безплатна психологическа помощ и подкрепа, които могат да получат;
  2. правото им на правна помощ, органите, към които могат да се обърнат за упражняването му, условията и реда за предоставяне на безплатна правна помощ;
  3. органите, пред които може да бъде подаден сигнал за извършеното престъпление, процедурите след подаване на сигнала и възможностите за действие на пострадалите при условията и реда на тези процедури;
  4. правата им в наказателния процес и възможностите за участието им в него;
  5. органите, към които могат да се обърнат, за да получат защита за себе си и своите близки, условията и реда за получаване на такава защита;
  6. органите, към които могат да се обърнат, за да получат финансова компенсация от държавата, условията и реда за получаването ѝ;
  7. възможностите за защита на правата и интересите им, ако са чужди граждани, пострадали от престъпления на територията на Република България;
  8. възможностите за защита на правата и интересите им, ако са пострадали от престъпления на територията на друга държава, и към кои органи могат да се обърнат в тези случаи.
- (2) Уведомяването се извършва писмено или устно на език, който пострадалите разбират.
- (3) За уведомяването се изготвя протокол, който се регистрира в деловодството на съответния орган или организация по ал.1.

	<p>ЗАКОН за борба с трафика на хора Чл.26. (1) След като идентифицират лицата, които са жертви на трафика на хора, органите на досъдебното производство са длъжни незабавно да ги информират за възможността да получат специална закрила, ако в едно-месечен срок декларират съгласието си да сътрудничат за разкриване на престъплението.</p> <p>НАКАЗАТЕЛНОПРОЦЕСУАЛЕН кодекс Чл.75. (1) В досъдебното производство пострадалият има следните права: да бъде уведомен за правата си в наказателното производство; да получи защита за своята сигурност и тази на близките си; да бъде информиран за хода на наказателното производство; да участва в производството съгласно установеното в този кодекс; да прави искания, бележки и възражения; да обжалва актовете, които водят до прекратяване или спиране на наказателното производство; да има повереник. (2) Органът, който образува досъдебното производство, уведомява незабавно пострадалия за това, ако той е посочил адрес за призоваване в страната.</p>
<p>Право на безплатна правна помощ</p>	<p>ЗАКОН за закрила на детето Чл. 4 (1) Закрилата на детето по този закон се осъществява чрез: ... 11. осигуряване на правна помощ от държавата;</p> <p>ЗАКОН за подпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпления Чл. 10. Пострадалите от престъпления могат да получат безплатна правна помощ при условията и по реда на Закона за правната помощ.</p> <p>ЗАКОН за правната помощ Чл.21. Видовете правна помощ са: 1. консултация с оглед постигане на споразумение преди започване на съдопроизводството или за завеждане на дело; 2. подготовка на документи за завеждане на дело; 3. процесуално представителство; Чл.22 (1) Правната помощ по чл.21, т.1 и 2 е безплатна и се предоставя на:</p>

	<p>3. лица, настанени в специализирани институции за предоставяне на социални услуги или ползващи социална услуга – резидентен тип ...</p> <p>7. пострадали от домашно или сексуално насилие или от трафик на хора, които не разполагат със средства и желаят да ползват адвокатска защита</p> <p>(2) Системата за правна помощ обхваща и случаите, когато обвиняемият, подсъдимият или страната по наказателно, гражданско или административно дело не разполага със средства за заплащане на адвокат, желае да има такъв и интересите на правосъдието изискват това.</p> <p>НАКАЗАТЕЛНОПРОЦЕСУАЛЕН кодекс Чл. 100 (2) Когато частният обвинител, частният тъжител, гражданският ищец или гражданският ответник представи доказателства, че не е в състояние да заплати адвокатско възнаграждение, желае да има повереник и интересите на правосъдието изискват това, съдът, който разглежда делото като първа инстанция, му назначава повереник.</p>
<p>Лице, което има качество „пострадал“ в наказателния процес</p> <p>Право на пострадалия да претендира обезщетение от трафиканта</p>	<p>НАКАЗАТЕЛНОПРОЦЕСУАЛЕН кодекс Чл.74. (1) Пострадал е лицето, което е претърпяло имуществени или неимуществени вреди от престъплението. (2) При смърт на лицето това право преминава върху неговите наследници.</p> <p>Чл.76. Пострадалият, претърпял имуществени или неимуществени вреди от престъпление, което се преследва по общия ред, има право да участва в съдебното производство като частен обвинител. След смъртта на лицето това право преминава върху неговите наследници.</p> <p>Чл.84. (1) Пострадалият или неговите наследници, както и юридическите лица, които са претърпели вреди от престъплението, могат да предявят в съдебното производство граждански иск за обезщетение на вредите и да се установят като граждански ищци.</p>

<p>Право на минимален брой разпити</p> <p>Право на разпит в „синя стая“, включително за пълнолетни жертви</p>	<p>Директива на Европейския съюз 2011/36/EU за превенцията и борба с трафика на хора и защита на неговите жертви</p> <p>Чл.12 (4) Без да е във вреда на правата на обвиняемия и в съответствие с индивидуална оценка на компетентните власти на личните обстоятелства на жертвата, държавите членки трябва да гарантират, че жертвите на трафик на хора получават специално отношение, целящо да предотврати повторна виктимизация, като избягват, доколкото е възможно и в съответствие с основанията, заложиени в националното право и съдебна практика, следното:</p> <p>а) ненужно повтаряне на разпити по време на разследване или съдебен процес;</p> <p>б) визуален контакт между пострадали и обвиняеми, включително по време на средства за доказване като разпит и очна ставка, чрез подходящи методи, включително използване на подходящи комуникационни технологии;</p> <p>в) даването на показания в открито съдебно заседание;</p> <p>г) ненужно разпитване относно личния живот на жертвата.</p> <p>НАЦИОНАЛЕН механизъм за насочване и подпомагане на жертви на трафик</p> <p>Стр. 82-83: „... следователят трябва да бъде подготвен предварително за състоянието на трафикираното лице и да се отнася толерантно и с разбиране към него. ... Разпитите трябва да се сведат до необходимия минимум.“</p>
<p>Право на държавно финансирана подкрепа</p>	<p>ЗАКОН за подпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпления</p> <p>Чл.3 (1) При условията и по реда на този закон ... финансова компенсация [могат да получат] пострадали, претърпели имуществени вреди.</p> <p>Чл.12. Финансовата компенсация се предоставя след влизане в сила на:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. осъдителната присъда, включително в случаите, когато делото е било разгледано в отсъствие на подсъдимия; 2. прокурорския или съдебния акт, с който наказателно производство е било прекратено ...;

	<p>3. прокурорския или съдебния акт, с който наказателното производство е било спряно поради неразкриване на извършителя на престъплението.</p> <p>Чл.13 (1) Финансовата компенсация се изразява в предоставяне от държавата на парична сума в размер от 250 до 5000 лв.</p> <p>Чл.14. Финансовата компенсация обхваща, заедно или поотделно, имуществените вреди, които са пряка последица от престъплението и се изразяват във:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. разходи за лечение, с изключение на разходите, които се поемат от бюджета на Националната здравноосигурителна каса; 2. пропуснати приходи; 3. разходи по плащане на съдебни и деловодни разноски; 4. пропуснати средства за издръжка и др.
--	--

Специални права на деца, жертви на трафик

<p>Право на Дирекция СП да иска настаняване на детето извън семейството</p>	<p>ЗАКОН за закрила на детето</p> <p>Чл. 26. (1) Настаняването на дете в семейство на роднини или близки, както и настаняването на дете за отглеждане в приемно семейство, социална услуга – резидентен тип или специализирана институция се извършва от съда. ...</p> <p>(2) Искането за мерките по ал. 1 пред съда се прави от дирекция „Социално подпомагане“, прокурора или родителя пред районния съд.</p>
<p>Право на Дирекция СП да иска отнемане на родителски права</p>	<p>ЗАКОН за закрила на детето</p> <p>Чл.21. (1) По този закон дирекция „Социално подпомагане“: ...</p> <p>14. предявява искове за лишаване или ограничаване на родителски права в интерес на детето;</p>

<p>Право на особен представител</p>	<p>НАКАЗАТЕЛНОПРОЦЕСУАЛЕН кодекс Чл.101 (1) Когато интересите на малолетния или непълнолетния пострадал и неговия родител, настойник или попечител са противоречиви, съответният орган му назначава особен представител – адвокат.</p>
<p>Право да не бъдат разпитвани в съдебната фаза на процеса</p>	<p>НАКАЗАТЕЛНОПРОЦЕСУАЛЕН кодекс Чл.281 (1) Показанията на свидетел, дадени по същото дело пред съдия в досъдебното производство или пред друг състав на съда, се прочитат, когато: ...</p> <p>б. свидетелят е малолетен и при разпита му са присъствали обвиняемият и неговият защитник.</p> <p>Чл.140 (1) Малолетният свидетел се разпитва в присъствието на педагог или психолог, а когато е необходимо, и в присъствието на родителя или настойника.</p> <p>(2) Непълнолетният свидетел се разпитва в присъствието на лицата по ал. 1, ако съответният орган намери това за необходимо.</p> <p>(3) С разрешение на органа, който извършва разпита, лицата по ал. 1 могат да задават въпроси на свидетеля.</p> <p>(4) Органът, който извършва разпита, разяснява на малолетния свидетел необходимостта да даде правдиви показания, без да му отправя предупреждения за отговорност.</p>

ОРГАНИЗАЦИЯ НА НАКАЗАТЕЛНИЯ ПРОЦЕС В БЪЛГАРИЯ

Фази на наказателния процес

В българския наказателен процес има два основни стадия – досъдебно производство и съдебна фаза.

Досъдебно производство се образува по сигнал на заинтересувано лице (пострадал, негови роднини и т.н.) или служебно от прокурора. По време на досъдебното производство се събира информация и се трупат доказателства, които имат за цел да установят дали въпросното деяние има елементи на престъпление по смисъла на Наказателния кодекс и дали може да се идентифицира авторът на това деяние. Събраните доказателства служат в полза на прокурора, за да може той да защитава с тях своята обвинителна теза по-късно в съда. На този етап не се подава граждански иск за обезщетение.

Практически доказателствата се събират от лице, които се нарича или „разследващ полицай“, или „следовател“, което е подчинено на прокурора и изпълнява указанията на прокурора. Реално разследващият полицай и следователят изпълняват едни и същи функции, с тази разлика, че следователят работи по по-тежки престъпления и дела с фактическа и правна сложност (напр. държавна измяна, убийство, геноцид). Разследването на престъплението трафик на хора се извършва от разследващи полицаи. Разследващи полицаи са: служителите на МВР, назначени на длъжност „разследващ полицай“, разследващите агенти от ДАНС, определени със заповед на председателя на ДАНС, служителите от Агенция „Митници“, назначени на длъжност „разследващ митнически инспектор“, полицейските органи в МВР – в специално предвидените в НПК случаи.

Досъдебното производство може да приключи по три начина: 1) прокурорът установява, че авторът на деянието не може да бъде идентифициран, поради което **спира** производството до разкриване на извършителя; 2) прокурорът установява, че деянието не съставлява престъпление, поради което **прекратява** производството; 3) прокурорът установява, че са събрани достатъчно доказателства и внася **обвинителен акт** в съда.

В някои случаи (напр. самопризнание) са налице условия да се пристъпи към споразумение между прокурора и обвиняемия. В такъв случай съдебната фаза изобщо не се развива – тя се пропуска. Споразумението е равнозначно на влязла в сила присъда и лицето се води осъждано. От споразумението не следва задължително отлагане на наказанието (условна присъда) – възможно е веднага след него лицето да бъде приведено в затвора.

В съдебната фаза прокурорът има възможност да убеди един независим и безпристрастен орган (съда), че неговата гледна точка е правилна. От едната страна на „спора“ стои прокурорът, който като представител на държавата се бори за осъждане на подсъдимия и за наказването му с подходящо наказание. От другата страна стоят подсъдимият и неговият защитник. Подсъдимият се счита за невинен до доказване на противното. Поради това неговата задача не е да „докаже“, че е невинен, а да внесе съмнения в тезата на прокурора. Съдът изслушва последователно и двете страни и взема решение по вътрешно убеждение. При случаи на трафик на хора делото се разглежда от 1 съдия и 2 съдебни заседатели на първа инстанция (районен съд) и от 3 съдии на втора и трета инстанция.

Съдебната фаза може да премине през **три инстанции**.

Най-важна е първата инстанция. По време на откритите съдебни заседания прокурорът представя пред съда едно по едно доказателствата, които е събрал в първия стадий (досъдебното производство). Той започва с гласните доказателства (свидетелите), след това представя веществените доказателства, ако има такива, и накрая представя заключенията на (медицински и др.) експертизи. По тази причина свидетелите биват разпитвани два пъти – веднъж на първия стадий, за да може прокурорът да формира заключителното си мнение (дали да предаде конкретно лице на съд или не) и след това по време на съдебната фаза, за да може съдът да формира вътрешното си убеждение дали свидетелят е убедителен и може да кредитира показанията му. Смисълът на разпита на свидетелите в съдебната фаза е да може подсъдимият и адвокатът му също да задават своите въпроси (кръстосан разпит). Ако те не могат да проведат кръстосан разпит, процесът би бил несправедлив. Поне веднъж в цялото на-

казателно производство – било то по време на разследването, било в съдебната зала – подсъдимият трябва да има възможност да проведе кръстосан разпит на всеки свидетел.

В съдебната фаза се подава гражданският иск за обезщетение със съответните подкрепящи го доказателства.

Присъдата, произнесена от съда, действащ като първа инстанция, може да се обжалва и от двете страни пред втора инстанция.

Върховният касационен съд е третата, последна инстанция.

Ред в съдебната зала

В сградата на съда се влиза с документ за самоличност. Пред залата, в която ще се провежда заседанието, има пейки – няма специални места, където чакат пострадалите и отделно подсъдимите. Ако подсъдимият е с мярка за неотклонение „задържане под стража“, той чака в килия в приземието на съдебната палата. Съдебната охрана го довежда с белезници до залата непосредствено преди началото на заседанието. Ако подсъдимият е с мярка за неотклонение „парична гаранция“ той идва доброволно на заседанието и изчаква началото му пред залата заедно с пострадалия.

Когато заседанието започне, съдията проверява дали всички участници в делото са дошли. С лице към съдията пострадалият, неговият адвокат и прокурорът застават зад лявата банка, а подсъдимият и неговият защитник – зад дясната. По средата има трета банка – зад нея застава всеки от разпитваните свидетели и вещи лица. По принцип наказателните дела са публични, т.е. всеки пълнолетен гражданин има право да присъства вътре в залата като публика. По искане на някоя от страните съдията разрешава делото да се гледа при закрити врати, т.е. нарежда на всички лица, които не са страни по делото, да напуснат залата.

Страни по делото са: прокурорът, пострадалият, адвокатът на пострадалия, подсъдимият и защитникът на подсъдимия. Роднини, приятели, лекари, терапевти, журналисти и т.н. не са страни по делото дори да имат призовка за разпит като свидетел.

Пострадалият като участник в делото

Наименованията „пострадал“, „частен обвинител“ и „граждански ищец“ обозначават един и същи човек – лицето, което е претърпяло вреди от престъплението. Докато трае полицейското разследване, това лице се нарича „пострадал“. Ако разследването приключи положително, така че се съберат достатъчно доказателства за извършването на престъпление и прокурорът внесе обвинителен акт срещу трафиканта в съда, започва втората, съдебна фаза на процеса. Тогава пострадалият може да се включи в делото като частен обвинител и/или граждански ищец.

Правата на пострадалия възникват, ако той изрично поиска да участва в досъдебното производство с писмена молба и посочи адрес за призоваване в страната (чл.75, ал.3 НПК). Ако пострадалият не подаде такава молба, той участва в разследването единствено като свидетел. Това не пречи по-късно, в съдебната фаза на процеса, той да подаде иск за обезщетение. При всички случаи разследващият орган изпраща по поща призовка до пострадалия да се яви за разпит в качеството на свидетел. Пострадалият може да бъде само частен обвинител или може да бъде само граждански ищец, а може да бъде и двете едновременно, както става най-често в практиката. Някои пострадали лица желаят да участват само като частен обвинител, водени от желанието си трафикантът да бъде признат за виновен и да получи ефективна присъда лишаване от свобода. Те не се интересуват от парично обезщетение.

Фаза от разкриване на престъплението	Отговорен държавен орган	Действие по разкриване на престъплението	Качество и права на жертвата	Качество и права на извършителя	Ключови моменти и форми на подкрепа за жертвата
Проверка	Разследващ полицай	Беседа	Идентифицирана жертва <ul style="list-style-type: none"> • период за размисъл • да откаже съдействието 	не участва	Беседата да не прерасне в разпит и да бъде спазен периодът за размисъл

Фаза от разкриване на престъплението	Отговорен държавен орган	Действие по разкриване на престъплението	Качество и права на жертвата	Качество и права на извършителя	Ключови моменти и форми на подкрепа за жертвата
Досъдебно производство (Разследване)	Прокурор	Разпит	Свидетел <ul style="list-style-type: none"> • длъжен да говори само истината • носи отговорност за лъжесвидетелстване Пострадал <ul style="list-style-type: none"> • информирани • защита на сигурността • адвокат доказателства • достъп до делото • обжалване 	Обвиняем <ul style="list-style-type: none"> • да замълчи • да говори неистини • не носи отговорност за лъжесвидетелстване • да направи самопризнание • да сключи споразумение 	Жертвата и извършителят се разпитват поотделно. В случай че не се стигне до съдебно производство → молба за обезщетение до Национален съвет за подпомагане и компенсация на пострадали от престъпления

Фаза от разкриване на престъплението	Отговорен държавен орган	Действие по разкриване на престъплението	Качество и права на жертвата	Качество и права на извършителя	Ключови моменти и форми на подкрепа за жертвата
Съдебно заседание (Първа инстанция)	Съд	Разпит	Частен обвинител <ul style="list-style-type: none"> • достъп до делото • адвокат • въпроси към свидетели • искания за доказателства • разноски за транспорт • лична охрана • обжалване Граждански ищец <ul style="list-style-type: none"> • горните права + • иск за обезщетение • обезпечение на иска 	Подсъдим <ul style="list-style-type: none"> • да замълчи • да говори неистини • не носи отговорност за лъжесвидетелстване • да зададе въпроси на пострадалия • има последна дума • да обжалва 	Жертвата и извършителят се разпитват един пред друг. Частен обвинител/граждански ищец е винаги с разкрита самоличност.
Въззивно производство (втора инстанция)					
Касационно производство (трета инстанция)					
Съдебен изпълнител (събира присъденото обезщетение)					
Прокурор (привежда в изпълнение наложеното наказание)					

Прекратяване на разследването срещу трафиканта по желание на жертвата не е възможно. Престъплението „трафик на хора“ е от общ характер, което означава, че държавата, в лицето на прокуратурата, е длъжна да го разследва независимо дали има подаден сигнал или не. Образуването, съответно прекратяването на наказателното производство зависи единствено от волята на прокуратурата. Често пъти наказателното производство за трафик на хора се образува по сигнал, било то на самата жертва или на роднините ѝ, но това не означава, че впоследствие може да се прекрати пак по „сигнал“ на жертвата. Сигналът за извършено престъпление е само един от възможните начини за начало на делото, но има и други начини. Има случаи, в които органите на досъдебното производство служебно образуват наказателно производство по своя инициатива. Ако жертвата не желае да дава показания, властите трябва да уважат това, но отказът на жертвата да даде показания най-вероятно ще доведе до резултат разследването да бъде неуспешно и прекратено поради недоказуемост.

ВТОРИЧНА ВИКТИМИЗАЦИЯ

Задълбочаването на страданието или вредата, предизвикани от престъплението, в резултат от наказателния процес се нарича вторична виктимизация.

С цел да се избегне повторната виктимизация страните членки трябва да вземат мерките, предвидени в Чл.12 от Директива 2011/36/ЕС, който гласи:

Без да се засягат правата на защита и въз основа на направена от компетентните органи индивидуална оценка на личните обстоятелства на жертвата, държавите членки гарантират, че жертвите на трафик на хора са обект на специално отношение с цел предотвратяване на евентуално вторично виктимизиране, като в рамките на възможното и в съответствие с основанията, определени в националното право, както и с правилата за съдебна преценка, съдебна практика и насоки, се избягва следното:

а) повтори разпити по време на разследването, наказателно-

то преследване или съдебното производство, когато това не е необходимо;

б) визуалният контакт между жертвите и обвиняемите, включително при даването на показания, например при разпит или кръстосан разпит, чрез подходящи средства, включително чрез използване на подходящи комуникационни технологии;

в) даването на показания в открито заседание на съда; както и г) задаването на въпроси за личния живот, когато това не е необходимо.“

В България тази разпоредба не е възпроизведена изрично в възраващ нормативен акт. Единствено Националният механизъм за насочване и подпомагане на жертви на трафик предвижда, че *„следователят трябва да бъде подготвен предварително за състоянието на трафикираното лице и да се отнася толерантно и с разбиране към него. ... Разпитите трябва да се свежат до необходимия минимум“*.

Често съдебните дела по случаи на трафик са проточват с години. През това време жертвите продължават да живеят с траматичното събитие, което остава актуално за тях и не могат да го забравят – заради необходимостта да участват и да свидетелстват в производството, да бъдат изслушвани отново и отново, защото процедурата го изисква. Те преживяват тежко срещите с извършителите в съдебната зала. Защитата се държи с жертвите като с измамници, глупави или леки момичета, на чиито показания не може да се разчита. Пострадалите трябва да доказват, че са преживели насилие. Към тях се отнасят с недоверие и неуважение. Това води до допълнително травмиране, симптомите на психичната травма се влошават, засилват се чувства като безизходица, беспомощност, недоверие и непълноценност.

Травмата, предизвикана от съдебния процес, се утежнява заради незнанието на жертвата какво се изисква от нея и какво може да очаква, заради нетолерантното и неразбиращо отношение към нея от страна на всички участници в процеса и заради неясните или незадоволителни резултати от делото. Извършителите не получават заслуженото – според потърпевшите – наказание. Често жертвите се чувстват излъгани и използвани и отново жертва на злоупотреба.

Фактори, от които зависи вторичната виктимизация

Ключов фактор за предотвратяване на повторна виктимизация е достоверната информация, за да знае жертвата какво да очаква и да направи информиран избор, да се чувства в безопасност и да знае, че към нея се отнасят сериозно и справедливо.

1. Предсказуемост

До каква степен жертвата/свидетелят знае какво да очаква:

- Информиране на жертвата преди, по време и след наказателния процес, така че тя/той да знае какво да очаква от него. Това включва: предоставяне на информация за позицията на жертвата/свидетеля; за различните етапи на наказателния процес, за напредъка по случая (включително решение за прекратяване работата по случая); за задържане и освобождаване на обвиняемия; факта, че цялата информация се записва и е достъпна за обвиняемия. Информацията трябва да се повтори и в зависимост от предпочитанията на жертвата – това може да стане и устно, и писмено.
- Информация във връзка с разпита, проведен от полицията и/или съда (включително обяснение за причините, поради които жертвата ще бъде разпитвана за подробности)
- (Липса на) яснота относно процедурите за разпит от съдия или следователя или в съдебна зала съда
- Продължителността на наказателния процес – несигурност по отношение на продължителността на наказателния процес и липса на яснота защо процесът е толкова дълъг. Колкото повече време отнема наказателният процес и колкото по-трудно е за жертвата да предскаже неговата продължителност и причините, поради които той се удължава във времето, толкова по-голям е рискът за вторична виктимизация.

2. Усещане за (липса на) контрол

До каква степен жертвата/свидетелят усеща, че той/тя може да окаже влияние върху наказателния процес и че това е „неговото/нейното дело“, в което на него/нея се гледа сериозно:

- Решения, свързани с прокуратурата, досъдебното производ-

ство срещу заподозрения, както и начина, по който се работи по случая

- (Не)възможност жертвата да получи копие от свидетелските му/й показания и файл на наказателното дело посредством адвоката му/й или по друг начин. Липса на достъп до местата, където се намират файлове, свързани с наказателното дело, когато жертвата е „извън“ наказателния процес. Жертвата има право на тези файлове по наказателното дело, но не му/й е позволено да ги чете за разлика от обвиняемия, на когото достъпът не е отказан.
- Право на собствен адвокат – който да говори нейния/неговия език и да защитава интересите му/й.

От гледна точка на предотвратяването на вторичната виктимизация последното е проблем, тъй като желанията и интересите на жертвата играят малка роля при процеса на вземане на решение от прокуратурата, задържането на заподозрения и начина, по който се работи по случая.

3. Физическа, емоционална и социална сигурност

Физическата сигурност се свързва със страха от репресивни мерки или директна конфронтация с обвиняемия. Емоционалната и социалната сигурност се свързват с личната неприкосновеност на жертвата (защита на неприкосновеността на личния живот, справедливо отношение, към нея/него да има сериозно отношение).

- Избор на място, където да се запишат показанията на жертвата
- Конфиденциалност по отношение на адреса и личните данни на жертвата (т.е. да се запише адресът на адвоката вместо този на жертвата във файла на наказателното дело)
- Усърдие при получаване на информация от трети страни, например от медицински лица, семейство, приятели или доставчици на услуги. Жертвите трябва да бъдат питани за решение предварително, както и да бъдат наясно, че цялата информация се записва във файла на наказателното дело и е достъпна за обвиняемия.
- Начинът на разпитване от страна на разследващия и/или участващия в съдебния процес съдия, по-специално отношението от страна на адвоката на обвиняемия и защита на

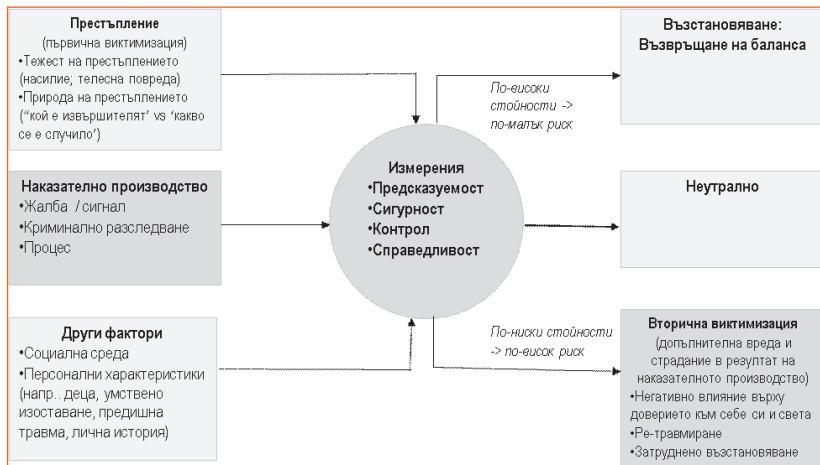
жертвата срещу заплахата от обвиняемия и/или от заплашителни и смущаващи въпроси

- Цялостна подготовка за разпита
- Позициониране, в частност избягване жертвите и обвиняемите да стоят заедно в чакалнята или да стоят един до друг, или обвиняемите да стоят зад гърба на жертвите в съдебната зала
- Присъствие на човек, избран/а от жертвата, на който жертвата/свидетелят има доверие, по време на разпита (това може да бъде адвокатът на жертвата, но също и приятел или консултантът му/й от НПО).
- Подходящо позициониране на жертвата спрямо обвиняемия преди, по време и след процеса

4. Усещане за справедливост

До каква степен жертвата/свидетелят усеща, че отношението към нея/него е справедливо:

- „Управление“ на очакванията – жертвата/свидетелят има реалистична представа по отношение на наказателния процес, изпълнението на делото и очакваните резултати
- Дисбалансът между позицията на обвиняемия и жертвата. Много жертви имат усещането, че обвиняемият има всички права, а те нямат никакви. Това включва факта, че обвиняемият има достъп до целия файл на наказателното дело, включително информация за жертвата, докато често жертвите дори не получават копие от собствените си свидетелски показания.
- Отчитане от съдебната система (полиция, прокурор, съд, адвокат) на последствията за жертвата от извършеното престъпление
- Предоставяне на копие от присъдата на жертвата
- Адекватно мотивиране на решението на съда
- Крайният резултат от производството – тежестта на наказанието, но и дали присъдата помага да се предотвратят нови престъпления.

Използвана литература

Върховен комисариат на ООН за бежанците, Насоки за определяне на най-добрия интерес на детето, 2008, и UNHCR.

Върховен комисариат на ООН за бежанците, Най-добър интерес на детето – Информационен бюлетин за закрила, 2008.

Директива на Съвета на Европа относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:101:0001:0011:bg:PDF>

Европейска комисия, Вътрешни работи (2013), Правата на жертвите на трафик на хора в ЕС, Докладът е достъпен на различни езици на http://ec.europa.eu/anti-trafficking/EU+Policy/EU_rights_victims.

Закон за борба с трафика на хора <http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2135467374>

Закон за подпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпления <http://lex.bg/laws/ldoc/2135540550>

Кати Цимерман et al., Откраднати усмивки. Физически и психически белези на жени и възрастни, трафикирани в Европа. London School of Hygiene and Tropical Medicine, 2006

Комитет по правата на детето, Общо постановление No. 6. <http://sacp.government.bg/polezna-informacia/metodicheski-ukazania/preporaki-oon/>

Конвенция на Съвета на Европа за борба с трафика на хора http://www.storpech.sacp.government.bg/?sid=professional_bg&pid=28-000000104

Офис на Върховния комисар по правата на човека, Препоръки и насоки за правата на човека и трафика на хора, 2002.

International Labour Organization, Forced Labour Statistics Factsheet, 2007.

Patrick Besler, Forced Labour and Human Trafficking: Estimating the Profits, working paper. Geneva, International Labour Office, 2005.

The London School of Hygiene & Tropical Medicine, Stolen smiles: a summary report on the physical and psychological health consequences of women and adolescents trafficked in Europe, London, 2006.

UN.GIFT, Human Trafficking – The Facts. <http://www.caritas.org/includes/pdf/coatnet/traffickingfacts.pdf>

United Nations Office on Drugs and Crime, Trafficking in Persons: Global Patterns. Vienna, 2006.

Фондация „Асоциация Анимус“ работи в подкрепа на деца и семейства в риск и жертви на насилие. Организацията е основана през 1994 г. от жени, професионалисти в помагачите професии – психолози, психотерапевти и социални работници, чиято цел е да създадат място, където пострадалите от насилие да получават професионална помощ. През 2001 г. организацията започва да работи в обществена полза. Мисията на Анимус е да насърчава здравословната комуникация между хората и да популяризира равнопоставеността между половете. Организацията постига тази своя мисия, като развива достъпни психотерапевтични услуги и програми, предоставящи професионална и компетентна помощ на жертви на домашно и сексуално насилие, трафик на хора, на жени, деца и семейства; като насърчава социални нагласи на толерантност към различията, уважение към страданието и неприемане на насилието; като разработва и изпълнява проекти и програми в подкрепа на жени и деца; като посредничи в диалога между държавните институции и неправителствените организации за спазване на правата на жертвите на насилие.

Повече от 15 години „Асоциация Анимус“ предоставя директна подкрепа за жертви на трафик. Тя включва Гореща телефонна линия за жертви на насилие, Кризисен център, психотерапевтична и социална помощ, подкрепа на реализацията на пазара на труда.

„Асоциация Анимус“ е сред учредителите на международната асоциация „Ла Страда“ (La Strada International) – европейска мрежа от независими неправителствени организации, които работят в сферата на превенцията на трафика на хора и подкрепата на жертвите. В нея членуват още седем организации от Беларус, Чехия, Македония, Молдова, Полша, Украйна и Холандия. Ла Страда работи за спазването на човешките права на всички жертви на трафик, със специално внимание към жените от Централна, Източна и Югоизточна Европа. Основна цел на Ла Страда е да съдейства за подобряване положението на жените и за спазване на техните универсални човешки права, включително и правото да избират да мигрират, да работят в чужбина и да бъдат защитени от насилие и злоупотреба.

Фондация „Асоциация Анимус“

Ул. „Екзарх Йосиф“ 85

София 1000

България

Тел.: (02) 983 52 05

(02) 983 53 05

animus@animusassociation.org

www.animusassociation.org

Гореща телефонна линия за пострадали от насилие
(02) 981 76 86

Проектът се реализира с финансовата подкрепа на Европейската комисия.
Съдържанието на тази публикация е отговорност на авторите и на „Асоциация Анимус“ и
по никакъв начин не отразява вижданията на Европейската комисия.